

A társadalomra veszélyesség és a bűnösség viszonya a bűncselekményfogalom felépítésében

A szocialista büntetőjog legnagyobb jelentőségű vívmánya és egyben alapfogalma a társadalomra veszélyesség materiális ismérvét magában foglaló bűncselekményfogalom. E fogalom következetes hasznosítása elméletileg és gyakorlatilag egyaránt nagy fontosságú. A materiális bűncselekményfogalomnak a büntetőpolitika alakításában, a törvényesség szilárdításában és az e célokat is elsősorban szolgáló tudományos kutatómunka megalapozásában egyformán irányítóan, meghatározóan kell szóhoz jutnia. Félreérthetetlenül ki kell fejeznie, hogy a büntetőjog milyen érdekek szolgálatában áll, melyek azok a jogi tárgyak, amelyeket védelemben kíván részesíteni és elő kell segítenie a törvényesség fogalmának tartalommal való megtöltését. A társadalomra veszélyesség fogalma pedig az a kiindulás, amelyik szilárd alapot, elvi középpontot nyújt a bűncselekménytan tudományos felépítéséhez s amely körül a büntetőjog tudomány rendszerező munkájának és tudományos tételeinek ki kell alakulniuk.

Mindezt világosan felismerte a szocialista országok büntetőjogtudománya és igyekezett a bűncselekménytanban új, a társadalomra veszélyesség fogalmát hasznosító felépítését kimunkálni. Elősegítette e munka elvégzését a dialektikus materializmus által nyújtott szilárd elvi bázis. Ezen épülnek fel a bűncselekményfogalom egyes elemei dialektikus összefüggésének tételéből táplálkozó tudományos nézetek. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy mint minden minőségileg új kiindulás alapulvételénél, a szocialista büntetőjogtudománynak a társadalomra veszélyesség fogalmának a bűncselekménytanba való bevonásával sem sikerülhetett azonnal és ellentmondások nélkül a határok megvonása, annak eldöntése, hogy e fogalomnak milyen módon kell hatnia, milyen strukturális változásokat kell eredményeznie. Emiatt indokolt újra és újra felvetni a materiális bűncselekményfogalom alapvető kérdéseit és indokolt foglalkozni a rendszerezés problémáival mindaddig, amíg a különböző nézetek harcában, az eltérő álláspontok vitájában kialakul a helytálló, a tudomány mai fejlődési fokának megfelelő, a további tudományos kutatás megalapozását biztosító álláspont. Megítélésem szerint minden megoldási kísérletnek, minden javaslatnak a következő elvi tételekből kell kiindulnia: *a)* el kell ismernie és következetesen hasznosítania kell a szocialista büntetőjogtudomány alapfogalmát, a társadalomra veszélyesség fogalmát és tudatosítania kell annak elvi, elméleti és gyakorlati fontosságát; *b)* ki kell mutatnia a bűncselekményfogalom alkotó elemeinek összefüggését és kölcsönhatását; *c)* biztosítania kell az egyes bűncselekményi elemek közötti határok helyes megvonását, az elméleti rendszerezés lehetőségét anélkül, hogy az előbb említett felismerések a fogalmak egymásban való teljes elméleti feloldását eredményeznék.

A most kínálkozó alkalommal a bűncselekményfogalom felépítésének egy lényeges kérdését szeretném vitára bocsátani: a társadalomra veszélyesség és a bűnösség kapcsolatának, viszonyának problémáját. A szocialista büntetőjogtudományban az e körben felmerülő kérdéseknek bizonyos elvi alapjai már egyértelműen kikristályosodtak. Így eldöntött és általánosan elfogadott a következő négy tétel: a) társadalomra veszélyes cselekmény nélkül nincs bűncselekmény;¹ b) ebből következően társadalomra veszélyes cselekmény megléte nélkül nem jöhet szóba a bűnösség kérdése sem; c) a törvényi tényállásokban szereplő szubjektív² és objektív elemek egyenértékűek a tényállásszerűség szempontjából, vagyis valamely szubjektív elem hiánya esetén éppen úgy nem jön létre tényállásszerű cselekmény, mintha bármely más, objektív elem hiányzik; d) az emberi cselekmény szubjektív és objektív mozzanatok dialektikus egysége, amely mozzanatokat csak elméletileg, a tudományos vizsgálódás és rendszerezés céljára lehet egymástól különválasztani.

Ezekből a tételekből a büntetőjogtudomány művelői egymástól eltérő következtetéseket vonnak le. Az egyik, meglehetősen elterjedt következtetés a társadalomra veszélyesség és a bűnösség viszonyának kérdését oly módon dönti el, hogy a dialektikus összefüggésekből következően nem csupán a bűnösség fogalma tételezi fel társadalomra veszélyes cselekmény meglétét, hanem megfordítva: társadalomra veszélyességről sem lehet szó a bűnösséget kialakító, jellemző szubjektív elemek hiányában. Ezzel a következtetéssel kívánok a következőkben vitára szállani.

A tétel egyik képviselője, Lekschas professzor a következő gondolatmenet eredményeképpen jut el az említett megállapításig: abból a felismerésből kiindulva, hogy az emberi cselekmény szubjektív és objektív vonások egysége, meg kell állapítani, hogy miután a veszélyesség a cselekmény sajátja, az nem lehet sem pusztán objektív, sem pusztán szubjektív adottságoktól függő. Így a társadalomra veszélyesség is, mint a cselekmény sajátja, dialektikus fogalom, amelyik egyaránt függ objektív és szubjektív momentumoktól.³ Ebből azután kézenfekvő az a további következtetés, hogy a nem tényállásszerű cselekmény — vagy ha szűkebbre, de egyúttal jellemzőbbre alakítjuk, a nem bűnös cselekmény — sohasem lehet a társadalomra veszélyes. „Mit kellene . . . antifasiszta-demokratikus rendünkre támadásként tekinteni, ha az elkövető elmebeteg vagy menthető tévedésben cselekedett? Ilyen esetben nincs veszélyesség, sem felelősség, sem büntetendőség, sem büntető jogellenesség.”⁴

Hasonlóan döntenek el a kérdést többek között Schubert és Solna is.⁵

¹ Vitás lehet viszont, de választott témámhoz nem tartozik hozzá szorosan az a kérdés, hogy vajon a jogtárgysértés vagy -veszélyeztetés önmagában is elegendő, vagy pedig csupán a közösségre káros jogtárgysértés alapozza-e meg a társadalomra veszélyességet. Vö. Schultheisz Emil, *A büntetés kiszabása*. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1953. 9. o.

² Talán felesleges is, de óvatosságból bevezetőben leszögezem: szubjektív tényállási elemeken mindenütt az elkövető tudatában jelentkező és ezáltal ható mozzanatokat értem csupán, nem pedig az ún. „alanyi”, tehát az elkövető személyével bármilyen vonatkozásban összefüggő elemeket, amelyekhez e nézőponthól objektív jelenségek is hozzátartoznak.

³ John Lekschas, *Zum Aufbau der Verbrechenslehre unserer demokratischen Strafrechtswissenschaft*. VEB Deutscher Zentralverlag, Berlin, é. n. 16. o.

⁴ Lekschas, *Zum Aufbau* 22. o.

⁵ Vö. az 52. és 56. sz. lábjegyzetekkel. A magyar irodalomban legutóbb Bényei fejtett ki hasonló nézetet. Vö. az 53. sz. lábjegyzettel.

A magyar tételes jog és az arra felépült bírói gyakorlat szempontjából első tekintetre is nehéz egyetérteni az olyan felfogással, amely szerint a magatartás társadalomra veszélyessége feltételezi a bűnösséget, illetőleg a bűnösséget kitevő szubjektív elemeket. Nehezen érthető ugyanis, hogy pl. ilyen körülmények között mi legyen a jogalapja a biztonsági őrizet jogintézményének. Talán ne az, hogy lényegében büntetőjogi eszközökkel védekezni kívánunk bizonyos veszélyes, bár nem bűnös, nem „bűn” cselekményekkel szemben is? És vajon könnyen hihető-e, hogy a társadalomra veszélyesség egyszeriben semmivé válik egy tettestudati mozzanat, a tévedés miatt? Akkor talán minden esetben eleve, már a bírói fórumot megelőzően kellene a bűnösség összes kérdését is eldönteni ahhoz, hogy egyáltalában tudjuk: van-e alapja az eljárásnak, került-e veszélybe valamilyen jogtárgy?

Az ily módon kínálkozó gondolatok azonban még nem ellenérvek. Könnyen elképzelhető ugyanis, hogy az elvi tétel fenntartása érdekében valaki inkább a biztonsági őrizet büntetőjogi intézményének elvetését és az ilyen esetek államigazgatási útra terelését tartja helyesnek. (Így pl. H. Mayer.) Sőt az sem kizárt, hogy ilyen álláspont mellett a bűncselekmény társadalomra veszélyességét valamiféle „összértéktelenségnek” fogjuk fel, amelybe a szubjektív elvetendőség, a bűnösség is természetesen beletartozik. Ekkor ugyanis a tévedéssel kapcsolatos megfontolások is önként értetődően esznek.⁶ Ezért azt kell megkísérelni, hogy elvi és dogmatikai síkon egyaránt mélyebben vizsgálva a felmerülő kérdéseket, érdemi ellenérvekre lehessen találni.

I.

Egy kérdéskörre kell elsősorban választ keresni. Létezik-e a társadalomra veszélyességnek valamiféle objektív, a büntetőjogtól is független fogalma, amelyik a társadalmi viszonyoknak bármi módon keletkező sérelmét vagy veszélyeztetését jelenti? Ha pedig ilyen fogalom létezik, következik-e ebből, hogy a társadalomra veszélyesség léte vagy foka — emberi cselekménnyel előidézett sérelem vagy veszélyeztetés esetén — az emberi cselekmény szubjektív, tudati mozzanataiból vagy azokból is folyik?

Lekschas és a vele egy nézetet vallók az első kérdést szükségképpen nemlegesen kell hogy megválaszolják és ezért számukra a második kérdés ebben a formájában eselik. Igazuk is van mindaddig, amíg a társadalomra veszélyesség fogalmát a büntetőjogellenesség fogalmával azonosítják, akár kimondottan, akár ki nem mondottan.⁷ Lekschas azonban egyiket sem teszi, és a jogellenességet — helyesen — a bűncselekményfogalom formális eleme-

⁶ Így pl. a kielii fasiszta büntetőjogi iskola a jogellenességet és bűnösséget egy közös fogalomba, a tett összértéktelenségének fogalmába kívánta összeolvasztani. Vö. Schaffstein, *Rechtswidrigkeit und Schuld im Aufbau des neuen Strafrechtssystems*. Idézi Heller Erik, *Szubjektivismus és objektivismus a büntetőjogban*. Universitas Francisco—Josephina Acta Juridico—Politica 12. sz. Kolozsvár, 1944. 23. o. Ld. még: *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* (a továbbiakban: Z.), LVII. köt. 295. és köv. o.

⁷ Más kérdés természetesen, hogy jogellenesség fogalom létezik-e az egyes jogágaktól és a szokásjogtól függetlenül is. Erre nézve vö. Manfred Nast, *Imperialistische Tatbestandslehren und einige Formen ihres Eindringens in die sozialistische Strafrechtswissenschaft*. Staat und Recht, 1957. 8—9. sz. 900., különösen 904. o.

ként, tételes törvénybe ütközésként fogja fel.⁸ Ha pedig a társadalomra veszélyesség fogalmát nem azonosítjuk a büntetőjogellenesség fogalmával, hanem az előbbi a jogellenességfogalom tartalmaként, a jogellenesség válás indokaként fogjuk fel — mint Lekschas is teszi —, nem látszik következetesnek az előbb feltett első kérdés nemleges megválaszolása. Ennek bizonyítására nem is kell visszanyúlni a több formát öltő tartalom elvi kérdéséhez, a tartalom és forma viszonya ilyen esetekben való alakulásának vizsgálatához. Hiszen a szocialista büntetőjogtudományban csaknem egyhangú az a vélemény, hogy a törvényhozó a társadalomra veszélyes helyzeteknek csak egy, viszonylag szűk körét nyilvánítja büntetőjogellenessé, mégpedig azokat az eseteket, amelyekben indokolt és célszerű a büntetőjog eszközeivel fellépni.^{9a} Ebből következően pedig a társadalomra veszélyességnek, mint valamilyen tényleges, való helyzetet tükröző kategóriának, léteznie kell a büntetőjogellenesség kategóriájától függetlenül is.

A burzsoa büntetőjogtudomány számára nehéz és sok vitát is eredményező problémát képez a jogellenességfogalom szubjektív vagy objektív jellegének kérdése. Ez könnyen érthető, ha meggondoljuk, hogy ott a jogellenességfogalom materiális oldalát egyértelműen meghatározni nem lehetséges vagy nem célszerű. A jogellenességfogalom materiális tartalmának meghatározása nélkül, — vagy nem egyértelmű meghatározása esetén viszont valóban nyílt kérdés, hogy a jogellenességet — amelyet hol formaként, hol tartalomként fognak fel — szubjektív, vagy objektív kategóriának kell-e tekinteni.

Igy alakultak ki azután a különböző szubjektív és objektív jogellenességi tanok. Ha a szocialista büntetőjogtudomány a szubjektív jogellenességi tanok valamilyen, a materiális jogellenességfogalmat tükröző formáját magáévá tenné, kétségtől indokolt volna a társadalomra veszélyesség összetevőjeként felfogni a bűnösséget is. A szubjektív jogellenességi tan alaptétele értelmében ugyanis bűnösség hiánya esetén azért nem lehet megállapítani a bűncselekmény jogellenességét, mert a jogellenességről csak emberi cselekmények, mégpedig nem akármilyen cselekmények, hanem beszámítható ember által tanúsított és bűnösen véghezvitt emberi cselekmények esetén lehet szó. A jogi normát ugyanis imperatívusként kell felfogni, vagyis mint személyek, jogalanyok felé irányzott parancsot. E szubjektív jogellenességi felfogás talajára helyezkedve értelmetlen volna jogellenes állapotról szólni, hiszen az állapot sohasem sérthet meg egy imperatív parancsot. Ez azonban a szubjektív jogellenesség tana szerint még nem elegendő. A jogellenesség megállapításához ugyanis nemcsak emberi cselekményre, hanem alkalmas címzett, vagyis olyan személy cselekményére lenne szükség, aki képes a joggal összhangban álló cselekedetekre.⁹ Nem volna értelme ugyanis parancsot intézni olyan személyekhez, akikről előre feltételezzük, hogy nem tudnak e parancsnak megfelelően cselekedni. Ebből viszont ténylegesen az következne, hogy beszámítható

⁸ Vö. Lekschas, *Zum Aufbau* 20. o.

⁹ Vö. Trajnjin, *A bűncselekmény tényállása*, Goszjurizdat, Moszkva, 1951. 277. o.

^{9a} Binding, aki a jogellenességet mint magatartásnormát fogta fel, teljesen következetes volt abban az egyébként nyilvánvalóan tarthatatlan felfogásában, hogy ilyen jogellenességi nézet mellett csak a tudatosan kötelességszerű magatartás lehet jogszerű. — Hasonló eredményre kellett jutnia újabban a szubjektív jogellenességi tan egy másik képviselőjének, Maurachnak is, aki szerint egy tényállásszerű cselekmény csak akkor nem jogellenes, ha a társadalmilag értékes eredménynek egyúttal a jogszerű cselekvésre irányuló akarat is megfelel. Vö. Z., 1956. 430. o.

mitási képességgel nem rendelkező személy cselekménye nemcsak nem bűnös, hanem egyúttal nem is jogellenes.¹⁰

A szocialista büntetőjogtudomány azonban nem helyezkedett erre az álláspontra. Nem is helyezkedhetett, mert a társadalomra veszélyesség fogalma egy ilyen álláspontot eleve kizár. A társadalomra veszélyesség fogalmának a jogellenesség tanába való beépítése ugyanis annak elismerését jelenti, hogy a jogellenesség kategóriájának ténylegesen létező és pontosan meghatározható, materiális tartalma van. Ez a tartalom társadalmi érdekek sérelme vagy veszélybe hozása. A sérelem vagy veszély viszont számos módon és sokféle ok következményeképpen állhat elő. Előállhat a magatartása jelentőségét felismerni képes ember cselekménye folytán, előidézhetheti beszámíthatatlan személy testmozgása, de létrehozhatja természeti erő, véletlen történés emberi közreműködés nélkül is. A jogot és természetesen a büntetőjogot ezek közül az okok közül csak egy szűk kör, az emberi cselekmény által előidézett jogtárgysértések vagy veszélyeztetések köre érdekli. Ezeket vonja értékelésébe és ezekre állapít meg a kiküszöbölésükre, megelőzésükre alkalmas jogkövetkezményeket. Más szóval ezeket minősíti jogellenesekké. A jogellenes cselekmény tehát, alapját tekintve, emberi magatartás által előidézett, társadalomra veszélyes (jogilag védett érdeket sértő vagy veszélyeztető) magatartás.

Ha ugyanis a jogellenesség fogalomnak most már a formális oldalát vesszük szemügyre — és jogellenességen éppen ezt értjük —, akkor valóban értékelnünk kell azt a felismerést, hogy a jog normái tételes szabállyá válásukkal egyszersmind mindig magatartásnormákká is válnak, tehát a jogellenes magatartás egyúttal mindig tilalmazott magatartást is jelent.¹¹ E felismerés hasznosítása annyiból áll, hogy a jogellenesség formális oldalának meghatározásánál, a büntetőjogellenesség fogalmának kialakításánál valóban fel kell tételezni a norma végrehajtására képes személyt, tehát a beszámítási képességgel rendelkező ember cselekményét és olyan formában építjük fel a büntetőjog tételes rendelkezéseit, hogy már a tényállások megfogalmazásánál erre a körülményre figyelemmel vagyunk.¹² A jogellenesség tartalmi oldala szempontjából viszont a társadalomra veszélyesség kategóriája a beszámítási képességgel rendelkező jogalany, illetőleg a cselekvő ember bűnösségének kategóriáitól függetleníthető és ezek vizsgálatát megelőzően vehető szemügyre.

Mindebből természetesen az is következik, hogy a társadalomra veszélyesség fogalmának létezése egyúttal kizárja, hogy a bűnösséget és a társadalomra veszélyességet egymástól el nem választható, egymást feltételező kategóriákként fogjuk fel. A társadalomra veszélyesség és a bűnösség kapcsolatának ilyen felfogása éppen azt nem követelné meg a törvények alkalmazásában a jogalkalmazótól is, mint amit a jogalkotótól kívánunk meg akkor,

¹⁰ A szubjektív jogellenességi teória kialakulására és főbb képviselőire vö. Ernst Heintz, *Das Problem der materiellen Rechtswidrigkeit*. Strafrechtliche Abhandlungen, Heft 211., 1926. 4. o.

¹¹ Vö. Lekschas, *Zum Aufbau* 18. o.

¹² A tétel azonban a formális jogellenesség szempontjából sem érvényesül kivétel nélkül. A büntetőjogban a biztonsági őrizet, a polgári jogban a beszámíthatatlan személy kárfelelőssége stb. problémája például ebben a vonatkozásban is megoldandó kérdést képez. Miután azonban ez elsősorban a jogellenesség és a tényállásszerűség viszonyának problémakörébe vág, amivel ezúttal nem foglalkozom, a kérdés vonatkozásában most nem foglalkozok állást.

amikor az egyes magatartások bűncselekménnyé nyilvánítása terén a kezét megkötő, a törvényesség garanciáit nyújtó korlátokat állítunk a tevékenysége elé. Éppen úgy, mint ahogyan a törvényhozónak elsődlegesen azt kell vizsgálnia, hogy a bűncselekménnyé nyilvánítani kívánt magatartás veszélyes-e objektíve a társadalomra, képez-e jogtárgysértést vagy veszélyeztetést, éppen úgy a jog alkalmazójától is azt kell megkövetelnünk, hogy egy eléje került emberi magatartás elbírálásánál először azt a körülményt vegye vizsgálat alá, hogy a magatartás objektíve jelentett-e veszélyt a társadalomra vagy sem.

Ennek a kérdésnek az eldöntéséhez természetesen elsősorban azt kell vizsgálni, hogy a magatartás tényállásszerű-e vagy sem, vagyis megfelel-e minden részletében valamely törvényi tényállás elemeinek. Abból a szempontból, hogy mely törvényi tényállási elemeknek kell megvalósulniuk a vizsgált emberi cselekmény által és melyeknek nem, nincsen különbség a tényállás elemei között. Nyilvánvaló ugyanis, és a tényállásszerűség fogalmából magából is következik, hogy valamilyen magatartás tényállásszerűségét csak akkor lehet megállapítani, ha az a törvényben írt valamennyi tényállási elemet maradéktalanul megvalósítja. Az egyes törvényi tényállási elemek között mégis abból a szempontból kell különbséget tennünk, hogy vajon ezek közül melyeket kell elsősorban megvizsgálnia a jogalkalmazónak ahhoz, hogy egyáltalán további vizsgálódásra szükség legyen, és melyek azok, amelyekre csak ennek az előzetes vizsgálódásnak az elvégzése után kerülhet sor. Itt pedig egyáltalán nem közömbös, hogy különbséget teszünk-e a törvényi tényállásoknak azok között az elemei között, amelyek a magatartás társadalomra veszélyességét határozzák meg és azok között az elemei között, amelyek nem a társadalomra veszélyességgel, ezzel az objektív kategóriával, hanem más bűncselekményi összetevőkkel, így pl. a bűnösséggel állanak kapcsolatban. A bűncselekményfogalom rendszeréből, a társadalomra veszélyesség kifejtett fogalmából egyaránt folyik ugyanis, hogy a helyes bírói vizsgálódás módszere az: először azt kell eldönteni, hogy a vizsgált magatartás veszélyes volt-e a társadalomra vagy sem, s csak ennek a legfontosabb kérdésnek igenleges eldöntése után kerülhet sor annak vizsgálatára, hogy az ilyennek elismert magatartás felróható-e tanúsítójának, tehát hogy az illető cselekedett-e egyáltalán büntetőjogi értelemben (beszámíthatóság), vagy ha igen, ténylegesen bűnösen cselekedett-e? Más megoldás választása esetén elvetnők a veszélyességtől a bűnösség felé haladás módszerét és ezzel a büntető ítélkezés területén fosztanók meg magunkat a törvényességnek egy olyan biztosítékától, amelyet a jogalkotó munkájában viszont eleve megkövetelünk.

II.

Az eddigiekben vázolt gondolatmenet a továbbiakban annak az igazolását kívánja meg, hogy a tényállás elemei közül egyesek a cselekmény társadalomra veszélyességének, mások pedig a bűnösségének kialakításában vesznek részt, tehát a törvényi tényállásokban szereplő ismérvek között ebből a szempontból különböztetni lehet és kell. Ha ugyanis ezt nem sikerül bizonyítani, akkor ez a cáfolni kívánt tételt támasztaná alá. Ekkor ugyanis valóban igaz volna, hogy a társadalomra veszélyesség és a bűnösség között nem lehet a kialakításukban résztvevő elemek szempontjából különbséget tenni és azok

kölcsönösen és együttesen függnék valamennyi, a törvényi tényállásban szereplő elemtől.¹³

A most felvetett kérdést először a tényállásban szereplő objektív elemek szempontjából lehet megközelíteni. A büntetőjogtudomány felfogása egységes abban a kérdésben, hogy a tényállásban szereplő objektív tényállási elemek valamennyien a cselekmény társadalomra veszélyességének alakításában vesznek részt. Ezzel a tétellel tehát bővebben nem kell foglalkoznunk. Megjegyzem, hogy ebben a vonatkozásban természetesen nem értem objektív tényállási elemeken az ún. objektív büntethetőségi feltételeket és a kegyelmi okokat, amelyek — bár egyes törvényi tényállásokban szerepelnek —, azonban nem a cselekmény társadalomra veszélyességét jellemzik, hanem kizárólag a büntetés céljaira figyelemmel kerültek azokba.¹⁴ Az sem vitatott, hogy a tényállásokban szereplő objektív elemeknek — pontosabban azok tükröződésének az elkövető tudatában — bizonyos közvetett szerepük van a bűnösség vizsgálata körében is. Ez azonban az objektív elemek két nézőpontú értékelését jelenti csupán, egyfelől tényleges megvalósulásuk, hatásuk megállapítását a társadalomra veszélyesség szempontjából, másfelől tudati tükröződésük, illetve annak a valósággal való egybeesésének vizsgálatát a bűnösség szemszögéből.

A kérdés most már az, hogy miként áll a helyzet a szubjektív tényállási elemek vonatkozásában. A klasszikus büntetőjogi felfogás értelmében ezek az elemek a bűnösséggel, és csakis a bűnösséggel állanak vonatkozásban. Más, újabb nézetek szerint viszont ezeknek nem csupán és némelyeknél nem is elsősorban a bűnösség alakításában van szerepük, hanem a cselekmény jogellenességének létrehozásában is. A bevezetőben idézett nézetek arról tanúskodnak, hogy a szocialista büntetőjogtudomány egyes képviselői viszont arra az álláspontra helyezkednek, hogy e szubjektív elemeknek a bűncselekmény társadalomra veszélyességének szempontjából is jelentőségük van.

Ezt az álláspontot indokolná az idézett szerzők szerint a bűncselekmény-fogalom alapjául tett cselekményfogalom jellege. A cselekmény ugyanis szubjektív és objektív elemek dialektikus egysége és ezért a társadalomra veszélyes cselekmény alakításában is szerephez kell jutniuk objektív és szubjektív ismérveknek egyaránt. A büntetőjog cselekményfogalmát ezért most abból a szempontból veszem vizsgálat alá, hogy a cselekmény mely szubjektív elemei nélkülözhetetlenek valóban a társadalomra veszélyesség megállapítása szempontjából.

A dialektikus materializmus és az azon épülő pszichológia eredményei alapján a büntetőjogtudománynak valóban rendelkezésére áll egy, a maga rendszere számára felhasználható és felhasználandó, tudományos cselekményfogalom. Ez a cselekményfogalom leszögezi, hogy az emberi cselekmény általános meghatározásában nem egyéb, mint célra irányzott akaratí tevékenység, vagyis ténylegesen szubjektív és objektív vonások dialektikus egysége.

¹³ Ez a megfontolás annál is inkább nagy figyelmet érdemel, mert akkor is érvényes, ha az imperatív jogellenességi teória talajára helyezkednénk. Most azonban abból indulok csupán ki, hogy a tétel nem azért igaz, mert az imperatív jogellenességi tan talajában gyökerezik, hanem attól függetlenül is, azért lenne igaz, mert valóban az a helyzet, hogy a törvényi tényállásban szereplő elemek között nem lehet különbséget tenni abból a szempontból, hogy azok a cselekmény társadalomra veszélyességét vagy a bűnösséget karakterizálják-e.

¹⁴ Ilyen pl. az utólagos házasságkötés erőszakos nemi közöszlésnél.

Lényegét egyfelől a cselekvő tudatvilágában lejátszódó folyamatok — a célkitűzés, az ahhoz szükséges tudattartalom és az elhatározás —, másfelől a külvilágban megjelenő, külső, tárgyi mozzanatok — a testmozgás, a fizikai értelemben vett tevékenység — együttesen adják meg. A fogalom ilyen egységes jellegéből a büntetőjogász számára közvetlenül adódik egy lényeges és Lekschas által is helyesen levont következtetés. Ez pedig nyilvánvalóan az, hogy mint ahogy a cselekmény fogalma feltételezi a maga egységében az objektív és szubjektív összetevőket egyaránt, éppen így ahhoz, hogy a bűncselekményfogalom alapját képező cselekményről szólhassunk, szükség van a cselekményfogalom egészét tevő szubjektív és objektív vonásokra egyaránt. A cselekményként felfogható emberi testmozgáshoz megkívánt minimális szubjektív elem a magatartás akaratlagossága, vagyis az akarat részvétele a testmozgás létrehozásában. Ebből következően csupán az akaratlagos cselekmény lehet társadalomra veszélyes cselekmény, éppen úgy, mint a büntetőjog szempontjából értékelés alá eső cselekmény egyáltalán. Az akaratlagos cselekmény képezi tehát ilyen módon a bűncselekményfogalom rendszerének alappillért.¹⁵

Ha most az ily módon a rendszer alapjául elfogadott cselekményfogalmat a büntetőjogi dogmatika szempontjából hasznosítjuk, a téma szempontjából megválaszolásra váró kérdés az, hogy vajon a cselekmény akaratlagosságának megkívánásán túl az akarat *tartalmának*, illetőleg az abban megnyilvánuló szubjektív *célkitűzésnek*, az akarat irányának is van-e jelentősége a cselekmény társadalomra veszélyességének (és nem csupán büntetőjogellenességének) a megalapozásánál.

A hursoa büntetőjog irodalmában e kérdés kapcsán a jogellenesség-fogalom tisztázatlansága és tartalmának meghatározatlansága folytán különböző nézetek alakultak ki.¹⁶ Vannak szerzők, akik valamely tevés vagy mulasztás jogellenességéhez megkívánnak egy bizonyos akarat tartalmat, ami ezáltal a jogellenességi ítélet részévé lesz. E szerzők egyik csoportja az akarat tartalmát a jogellenességi ítélet részének tekintti az ún. finális tevékenységjelzők esetén, míg ezt a szerepét tagadja a kauzális elkövetési magatartásoknál, és ezeknél az akarat tartalmát a fennmaradó többi szubjektív elemmel egyetemben a bűnösség körébe utalja.¹⁷ Finális tevékenységjelzőkön (Weber) az egyes tényállásokban megfogalmazott olyan elkövetési magatartásokat értnek, ahol a törvényhozó az elkövetési magatartás megjelölésével nem elsősorban a kauzális történést kívánja értékelni, hanem a tilalmazni kívánt magatartás szubjektív célját.

¹⁵ A cselekménytan által nyújtott elméleti megalapozáson túl következik ez abból a gyakorlati felismerésből is, hogy nem akaratlagos testmozgások tanúsítóival szemben büntetés alkalmazásának célja nem lehet. Csupán utalok arra, hogy a dinamikus sztereotípiá fogalmát kidolgozó legújabb lélektani kutatások az olyan magatartások akaratlagos jellegét is kimutatták, ahol eddig a büntetőjogtudomány nem akaratlagos magatartást vélt felfedezni, így pl. bizonyos, látszólag automatikus mozgásokkal gondatlanul előidézett káros eredményeknél. Vö. még Utyevszkij, *Bűnösség a szovjet büntetőjogban*. Goszjurizdat, Moszkva, 1950. 299—302. o.

¹⁶ A rövidség kedvéért csupán az álláspontommal ellentétes nézeteket érintem itt. Egybevágó nézeteket képviselnek többek között: Rittler, Nowakowski, Sauer stb. Vö. Z., 1956. 621., 625., és 1957. 2. o.

¹⁷ Így pl. Edmund Mezger, *Moderne Wege der Strafrechtsdogmatik*. Bunker u. Humbolt, Berlin—München, 1950. 24. és köv. o. Weber, *Grundriss des deutschen Strafrechts*. 1946. 52. és köv. o. stb.

Ma már egyre inkább elterjedtnek mondható az a felfogás, amely szerint a pusztán eredménylétrehozást tilalmazó tényállások — és ezekben szerepelnének viszont a kauzálisan fogalmazott elkövetési magatartások — kis számmal szemben a legtöbb bűncselekmény fogalma ilyen finális elkövetési magatartásokra van felépítve. Finális magatartást megjelölő elnevezések volnának: „elvesz”, „meghamisít”, „eltulajdonít”, „felhív”, „ajánlkozik”, „elrejt” stb.¹⁸ Az ilyen módon fogalmazott elkövetési magatartásoknál nem elegendő, hogy a magatartás valamilyen módon az akarat közreműködésével jöjjön létre és nem elég az elkövetőnek egyáltalán valamit, esetleg a pusztatestmozgást akarni, hanem az akarásnak éppen közvetlen és az eredményre irányuló vonatkozásban kell lennie az eredményt előidéző kauzális cselekménnyel.

Mindez nagyon meggyőzően hangzik első hallásra. Talán nem felesleges, ha újból hangsúlyozom: nem vonom és nem is vonható kétségbe, hogy a cselekmény tényállásszerűsége és ezáltal büntetőjogellenessége valóban csak akkor valósul meg, ha a tényállásban írt elkövetési magatartás kifejezett vagy akár ki nem fejezett, de implicite megkívánt akarattartalma is megvalósult. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a társadalomra veszélyesség materiális fogalma szempontjából ne lehetne és az elméleti rendszerezés szempontjából ne kellene a cselekmény objektív hatását és a bűnösség körében értékelendő akarattartalmat egymástól elválasztani. Nem kétséges ugyanis, hogy ha a vizsgált testmozgásban akár teljes egészében hiányzik az „akarás”, akár pedig a bár cselekménynak tekinthető testmozgás tanúsításánál csak „valamit”, tehát a cselekmény eredményével össze nem függő dolgot akart is a cselekvő személy, a cselekmény objektív hatása, társadalomra veszélyessége változatlan. Ha a büntetőjogiilag beszámíthatatlan elmebeteg dühöngési rohamában agyonver valakit, vagy az úszómedencébe fejest ugró, beszámítható személy ráugrik valakire és az megsérül vagy meghal, a társadalomra veszélyes hatásra irányuló akarásról egyik esetben sem beszélhetünk. Mégis, a magatartás társadalomra veszélyessége kézenfekvő és az utóbbi esetben büntetőjogi értékelést is igényel. Ebből viszont az következik, hogy a büntetőjognak akkor, amikor rendszere alapjaként akarattalagos elkövetési magatartást követel meg, az objektív társadalomra veszélyesség nézőpontjából meg kell elégednie a társadalomra veszélyes következményt vagy hatást kiváltó kauzális tevékenység (testmozgás) akarattalagoságával. Ezt az akarattalagoságot pedig azért kell megkövetelnie, mert a büntetőjog fogalmából és a büntetés céljából következően csak akarattalagos emberi magatartás társadalomra veszélyességét vizsgálhatjuk a büntetőjogellenesség körében. Az ilyen körben megkívánt akarattalagoság viszont az akarat *tartalmától*, irányától *függetlenül* állapítható meg. Az utóbbi elemet a bűnösség vizsgálata körében kell értékelni.

Könnyen belátható e tétel helyessége azoknál az elkövetési magatartásoknál, ahol valamiféle káros eredményt tetszőleges elkövetési magatartással lehet előidézni a tényállásszerűség szempontjából (így pl. az „ember halálát okozza”, „vízáradást okoz” stb. módon fogalmazott tényállásoknál). Valóban nehezebben eldönthetőnek látszik azonban a kérdés a finális tevékenységjelzők esetében. Ezeknél már maga az elkövetési magatartás is úgy van a törvényben megfogalmazva, hogy bizonyos meghatározott irányú akarattartalmat tételez fel. Ez az akarattartalom azonban csupán a közhasználatú és célszerű,

¹⁸ A kérdés irodalmára vö. Friedrich Nowakowski, *Zur Entwicklung der Strafrechtslehre in Deutschland nach 1945*. Juristische Blätter, Wien, 1954. 136. o. 25. jegyzet.

vagyis az adott esetben értékelni kívánt célratörést is egyúttal jelző kifejezés-mód rendelkezésre állása folytán kerül ezeknél az elkövetési magatartás megfogalmazásába. Rendszertanilag itt is a bűnösség köréhez tartozik. Ha ugyanis a finális tevékenységjelzővel egyben kifejezett célratörést gondolatban absztraháljuk az elkövetési magatartásból és utóbbinak csak kauzális hatását vagy hatáslehetőségét vizsgáljuk, az objektív társadalomra veszélyesség változatlanul fennmarad. A finális tevékenységjelzők tehát nemcsak a társadalomra veszélyes külső magatartást, hanem a tanúsításához további, bűnösségi elemként megkívánt tudati mozzanatot, a célratörést is kifejezik az elkövetési magatartás fogalmában összevonva, anélkül természetesen, hogy akár a társadalomra veszélyesség, akár a bűnösség kérdését a maguk teljességében, más objektív és szubjektív mozzanatok figyelembevételét mellőzhetően eldöntenék. E felfogás indokolt voltát mutatja, hogy teljesen a véletlentől, illetőleg a rendelkezésre álló kifejezési eszközök alkalmasságától függ, vajon a törvényhozó az elkövetési magatartás kauzális hatását és a büntetést érdemlőségéhez még megkívánt bűnösségi mozzanatot, tehát a magatartás jelentőségének felismerését, illetőleg az ismert célra törését mint tudati elemet egymás mellett külön határozza-e meg, vagy pedig a kettőt finális tevékenységjelző alakjában vonja össze. Mindez természetesen nem változtat azon, hogy a cselekmény, vagy akár a cselekménnyé még nem is minősíthető testmozgás objektíve idézi elő a védett jogtárgy sérelmét vagy veszélyeztetését és ez utóbbinak meglete, valamint foka az akarattartalomtól függetlenül is megállapítható.

Ezt a nézetet támasztja alá az az érv is, hogy semmi értelme sem volna pusztán a szándékos bűncselekmény vonatkozásában függővé tenni a bűncselekmény társadalomra veszélyességét az akarattartalomtól is és ugyanezt mellőzni a gondatlan bűncselekmények vonatkozásában. Az utóbbiaknál az akarattartalom ilyen megkívánására nem kerül sor annak ellenére, hogy az objektív jogtárgysérelem vagy veszélyeztetés szempontjából szándékos és gondatlan bűncselekmény teljesen egy jelentőségű lehet, s csak a bűnösség fokában és ezáltal a büntetéstérdemlőségben különböznek egymástól. Hogy pedig még a megállapítható és a kauzális eredményt előidéző tényállásszerű magatartás tanúsítására irányzott akarattartalomnak (tehát a „szándékos” elkövetési magatartásnak) sem a cselekmény társadalomra veszélyességének megítélésénél, hanem kizárólag a bűnösség kérdése eldöntésénél van szerepe, jól mutatja az előbb felhozott példa. A vízbeugró személy esetében ugyanis nem kétséges, hogy az ugró éppen *azt* a magatartást akarta tanúsítani (tehát az ugrást), amelyik a káros eredményt előidézte. Az igaz, hogy nem a ténylegesen bekövetkezett káros eredményre tört. Ez azonban egészen más kérdés. A ténylegesen beállott káros eredmény a magatartás társadalomra veszélyességét az adott esetben is egyértelműen jellemzi. Csupán azt lehetne vizsgálat tárgyává tenni, hogy vajon az egyenesen a káros eredményre *törés*, tehát az akarattartalom ilyen módosulása fokozza-e a bekövetkezett káros eredmény tényleges károosságát, illetve a bekövetkezés elmaradása esetén a helyzet veszélyességét, egyszóval a magatartás társadalomra veszélyességét.

A burzsoa büntetőjogtudományban ez a kérdés úgy merül fel, hogy vajon bizonyos akarattartalmat kifejező szubjektív tényállási elemek, így különösen az elkövető célját jelzők, a cselekmény jogellenességét alapozzák-e meg, vagy a bűnösséghez tartoznak. A kérdést igenlő következtetésre jutottak a szubjektív jogellenességi elemek tanának képviselői és tanításukból kiindulva később a finális cselekménytan megalapozói.

III.

A szubjektív jogellenességi elemek felfedezése véget vetett a jogellenesség és bűnösség olyan klasszikusnak nevezett felfogásának, hogy a magatartás objektív elemei az előbbivel, szubjektív elemei az utóbbival állanak vonatkozásban. Az ún. szubjektív jogellenességi elemek fogalmán az irodalom azokat a szubjektív mozzanatokat tükröző tényállási elemeket érti, amelyek nem a cselekmény bűnösségét, hanem jogellenességét jellemzik. Ilyenek elsősorban a célzat a célzatos bűncselekményeknél, az ún. „tendencia”-bűncselekmények egyes elemei (fajtalanság) és egyesek szerint a belső meggyőződés kifejezésében jelentkező bűncselekmények, pl. a hamis vallomás, hamis eskü bizonyos tényállási elemei (a vallomás szubjektív hamissága). Mindezeknek az a jelentőségük, hogy meglétük vagy hiányuk a cselekmény jogellenességét alapozza, illetve dönti meg, fennforgásuk nélkül tehát nemesak a bűnösség, hanem a cselekmény jogellenessége sem állapítható meg.¹⁹

A polgári irodalomban heves vitát váltott ki a szubjektív jogellenességi elemek gondolata. A szerzők egy része ezek létezése mellett, más része ez ellen foglalt állást. Emeljünk ki mindkét táborból néhány jellemzőnek mondható nézetet. Ugyanabban a gyűjteményes kötetben, amelyben Hegler először fejtette ki részletesen a szubjektív jogellenességi elemek gondolatát, Goldschmidt már arra mutatott rá, hogy ezt a fogalmat, mint nem gyümölcsözőt, el kell vetni. „Ha egy orvos egy nőn annak beleegyezésével orvosiilag javallt és gyógycél elérésére alkalmas vizsgálatot végez, úgy jogszerűen jár el, egészen függetlenül attól, hogy közben mit érez. Ezzel szemben, ha valaki anélkül, hogy a felsorolt objektív feltételek adva lennének, valakin egy a nemi tisztességet sértő cselekményt hajt végre, úgy jogellenesen cselekszik, ha csupán orvosi kíváncsiságát kívánja is kielégíteni. Éppen nem a tettesi „motivum” a lényeg, hanem a „cél”, amelynek elérésére a cselekmény objektíve alkalmasnak tűnik.”²⁰ H. Mayer is fellépett a szubjektív jogellenességi elemek tana ellen. Példának Goldschmidt nyomán ugyancsak a nőorvosi vizsgálatot hozza fel. Rámutat még arra a felesleges komplikációra is, amit ez a tan azáltal okoz, hogy ugyanazokat az elemeket kétszer kell értékelni, egyszer az objektív jogellenesség, azután viszont a bűnösség kérdésének vizsgálatánál. Különösen indokolatlan ez szerinte, hiszen a véletlentől függ, hogy egy tényállási elem objektív vagy szubjektív jogellenességi elem-e. Így az eltulajdonítás az egyik bűncselekménynél objektív előzmény, a másiknál viszont ennek célzata csupán szubjektív jogellenességi elem. A legkárosabb következményt azután abban látja, hogy a gondolat logikusan végigvive, elvezet a bűnösségi tant teljesen felforgató finális cselekménytanhoz, mert azt látszik igazolni, hogy a bűncselekményt csupán célratörő volta különbözteti meg a pusztá szerencsétlenségtől, a természet-kauzális történetétől.²¹ Wegner azt mutatja ki, hogy szubjektív tényállási elemekről nem lehet beszélni, mert ez a szóhasználat téves, vagy legalábbis félrevezető. Példának felhossa, hogy aki egy idegen kézikocsit

¹⁹ Vö. a kérdés első, teljes részletességű kifejtésére: August Hegler, *Subjektive Rechtswidrigkeitsmomente im Rahmen des allgemeinen Verbrechensbegriffs*. (Festgabe für Reinhard Frank zum 70. Geburtstag. 16. 8. 1930. Band I.) J. C. B. Mohr, Tübingen, 1930. 250. o.

²⁰ James Goldschmidt, *Normativer Schuldbegriff*. Uo. 460. o.

²¹ Hellmuth Mayer, *Strafrecht*. Allg. Teil. Kohlhammer Verlag, Stuttgart u. Köln, 1953. 104. és 106. o.

használat és utána visszaadás céljából elvesz, nem tolvaj, viszont annak ellenére jogellenesen jár el, amiből következik, hogy vele szemben jogos védelemnek van helye. „Ez a célzat tehát egyáltalában nem jogellenességi elem.”²²

Rittler hasonló gondolatokból kiindulva veszi vizsgálat alá a szubjektív jogellenességi elemek kérdését. Ő is arra a megállapításra jut, hogy ilyenek nincsenek, és ezek a szubjektív elemek pusztán a bűnösséghez, de nem a jogellenességhez tartoznak. A dolog ugyanis mindig azon fordul meg: objektíve jogellenes-e a cselekmény vagy sem. Ha objektíve nem jogellenes, akkor azt a tettes belső tendenciája, célja stb. sem teheti soha azzá. (Pl. az orvosi vizsgálat fajtalan, a fenytőjog gyakorlása szadista céllal = nem jogellenes.) Még az „unzüchtige Handlung” megjelölés sem a pusztán szubjektív tendenciát kívánja kifejezni, hanem csak gyűjtő elnevezése — a rövidség és tömör kifejezés kedvéért — azoknak a magatartásoknak, amelyek objektív és szubjektív elemekből összetéve, együttesen képezik a fajtalanságot. Rámutat arra is, hogy a szubjektív jogellenességi elemek elfogadása egyben azt is jelentené, hogy a bűnösségnek a szubjektív jogellenességi elemekre ki kell terjednie, tehát olyasvalamire, ami saját magában áll. Rittler maga kiegészítő bűnösségi elemeknek tekinti ezeket.²³

Ezzel szemben pl. Liszt—Schmidt leszögezi, hogy a különös törvényi tényállásokban szubjektív ismérveknek is lehet konstitutív jelentőségük a jogellenesség szempontjából. Így nem minden, a tettesnek nyújtott segítség jogellenes, csak az, amelyik azzal a céllal történik, hogy őt a büntetés alól elvonja. Nem mindenki cselekszik jogellenesen, aki biztosított bűtorait felgyűjtja, csupán az, aki ezt abból a célból teszi, hogy csaljon. Az idegen ingó dolog elvétele önmagában még nem mutatja a lopás tényállása által tipizált jogellenességet, csupán akkor, ha hozzájárul a jogellenes eltulajdonítási célzat. A szubjektív jogellenességi elemek tanát tehát szerinte el kell fogadni; ez elemek körébe tartoznak mindazok az ismérvek, amelyeknek „megléte döntő mozzanat egy társadalomra káros magatartás, illetőleg egy meghatározott társadalomra káros magatartás megállapításához”. (Hegler)²⁴ Természetesen mint a finális cselekménytan megalapozását, Welzel is helyesli a gondolatot.²⁵ Az eddigiekhez lényegében hasonló érvek felsorakoztatásával fogadja el azt a tételt, hogy a tárgyalat bűncselekményeknél a jogellenességet képtelenség tisztán objektívnek felfogni, hanem azt az objektív vonások mellett meghatározott szubjektív, lelki vonások is befolyásolják.²⁶

Az eddigiekben vázolt dogmatikai fejlődés — amely filozófiai alapját a délnyugatnémet értékfilozófiában találta meg — magának a cselekménynek

²² Arthur Wegner, *Strafrecht*. Allg. Teil. Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen, 1951. 16. o.

²³ Vö.: Theodor Rittler, *Lehrbuch des Österreichischen Strafrechts*. Band I. Allg. Teil. (Auf der Grundlage des Grundrisses von Heinrich Lammasch, Wien.) Österreichische Staatsdruckerei, Wien, 1933. 84—87. és 161—164. o. A későbbi kiadásokban hasonlóan.

²⁴ Franz Liszt, *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*. (26. teljesen átdolgozott kiadás, átdolgozta Eberhard Schmidt.) Walter de Gruyter, Berlin—Leipzig, 1932. 184. o.; vö. még Karl Engisch, *Untersuchungen über Vorsatz und Fahrlässigkeit im Strafrecht*. Verl. Otto Liebmann, Berlin, 1930. 61—63. o.

²⁵ Arra nézve, hogy viszont a finális tan számára a szubjektív jogellenességi elemek egyben rendszeri nehézséget is jelentenek, vö. Heinz Bindokat, *Kritisches zum Verbotsirrtum*. Deutsche Juristenzeitung, 1953. 72. o. 9. jegyzet.

²⁶ Vö. Hans Welzel, *Das neue Bild des Strafrechtssystems*. (Göttinger Rechtswissenschaftliche Studien, Heft 1.) Verlag Otto Schwarz u. Co. Göttingen, 1952. 21. o.

a fogalmát lényegében érintetlenül hagyta.²⁷ A cselekményfogalom gyökeres újjáalakításának, személyhez kötésének folyamata a jogellenességfogalom további átformálásával vette kezdetét. Az új tanok ugyanis a jogellenességben már nem csupán jogi javak megsértését, hanem elsősorban a kötelességek megsértését, az érület kifejeződését látták. Ehhez pedig a motívumokban, majd egyes szubjektív módon fogalmazott elkövetési magatartásokban (a tárgyalt finális tevékenységjelzőkben) is jogellenességi elemeket kellett látni. Az e pontokból kiinduló további dogmatikai fejlődés²⁸ vezetett el azután az elsősorban a Welzel által kidolgozott finális cselekménytanhoz.

A finális cselekménytan abban a gondolatban gyökerezik, hogy a jogellenességnek belső, szubjektív oldala is van. Ezt a belső oldalt a szubjektív jogellenességi elemek mellett még a szándék is jellemzi. Vizsgálni kell tehát e tan szerint többek között, hogy a szándék melyik szerepe a jelentősebb, a jogellenességi vagy bűnösségi-e és hogy ennek megfelelően hová kell elhelyezni a bűncselekményfogalom rendszerében. A finális tan ennek kifejtését és a rendszer átépítését a cselekmény fogalmánál kezdi. Fő célkitűzése az, hogy az ún. naturalis-kauzális cselekménytannal szemben azt mutassa ki: az emberi cselekményeket csak a cselekvő célkitűzéséből kiindulva lehet megérteni, egyáltalán cselekvésnek tartani. A cselekvés nem más viszont, mint a céltevékenység kifejtése, azaz olyan magatartás, amely tervszerűen valamely cél elérésére irányul. A cselekvés irányítása az akarat által anticipált célok szerint történik és ez a jellegzetessége — „finális túldetermináltsága” — különbözteti meg a természeti történésnek pusztán kauzális lefolyásától. Welzel írja: „Az emberi cselekmény nem más, mint céltevékenység kifejtése. A cselekmény emiatt „finális” és nem csupán „kauzális” történés. A cselekmény „finalitása” vagy célratörése azon nyugszik, hogy az ember az okozati kapcsolatok alakulásának ismeretében képes magatartásának lehetséges következményeit meghatározott terjedelemben előrelátni, ezért különböző célokat is képes kitűzni és magatartását e cél elérése felé tudja tervszerűen irányítani.”²⁹ Mindebből következik, hogy a cselekmény akaratartalma — vagyis a cél, eszköz és mellékhatások gondolati anticipációja — a történésnek, emberi cselekvésnek teremtő alkotórésze és attól nem választható el. A „társadalmilag nemkívánatos” emberi cselekményeknél ezt az akaratot szándéknak nevezik. „A szándék tehát a finális megvalósítási akarat különleges fajtája, olyan cselekvési akarat, amely társadalmilag nemkívánatos következmények megvalósítására irányul (egy kávéivásra irányuló finális akaratnál nem beszélünk szándékról).”³⁰ Ennek következtében az nem a külső tényállás szubjektív tükrözése, hanem olyan alakító akarat, amely valamilyen anticipált elkép-

²⁷ Csak kivételképp történtek ezen a téren is próbálkozások, így pl. Radbruch részéről, aki a cselekmény fogalmát a tényállásmegvalósítás fogalmával akarta helyettesíteni. Vö. Gustav Radbruch, *Zur Systematik der Verbrechenlehre*, (Festgabe für Reinhard Frank) 162. o.

²⁸ Ld. e vonatkozásban Richard Busch, *Moderne Wandlungen der Verbrechenlehre*, (Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart, 137. füzet) e. művét. J. C. B. Mohr, Tübingen, 1949.

²⁹ Vö. Welzel, *Das neue Bild* 9. o. Érdekes Welzel gondolatait összevetni McDougall „Hormische Psychologie”-jének tételeivel, amely a cselekvés purposiv természetének hangsúlyozására épül fel. Ld. David Katz, (Herausg.) *Handbuch der Psychologie*, Basel, 1951. 83. o.

³⁰ Hans Welzel, *Aktuelle Strafrechtsprobleme im Rahmen der finalen Handlungslehre*, Verlag C. F. Müller, Karlsruhe, 1953. 5—6. o.

zelésre irányul. A cselekmény ilyen felfogásából kiindulva azután a finális cselekménytan megállapítja: a szándék a cselekményhez és ezáltal — a szubjektív jogellenességi elemekhez hasonlóan — a jogellenességi tényálláshoz tartozik és nem csupán egy bűnösségi elem. „Hiszen a cselekmény finális irányító része az akarattartalom. Ha mármost a szándékos cselekménynél a finális akarattartalom éppen jogilag elvetendő következmények megvalósítására van irányozva, a szándéknak, mint a cselekmény irányító faktorának, magához a cselekményhez is kell tartoznia.”³¹

A kifejtett és Welzel által ontológikusként nevezett megfontolásokon kívül természetesen az új rendszer kialakításában más szempontok is közrejátszottak. Ezek közül a jogellenességnek és bűnösségnek értékítéletként történő felfogását kell a legfontosabbnak tartani. Welzel írja: Dohna tette meg először a döntő lépést ahhoz a felismeréshez, hogy a „bűnösségi ítéletnél, éppen úgy, mint a jogellenesség megállapításánál, egy értékelés eredményével van dolgunk”, és ő választotta el élesen egymástól magát az értékelést (szemrehányhatóság) és az értékelés tárgyát (szándék), a bűnösség fogalmát ezáltal a tárgy értékelésére korlátozva. Dohna elgondolásait vitte tovább a finális cselekménytan, amikor a Dohnánál hontalanná vált szándékot a maga „tényleges helyére”, a tényállásszerű cselekménybe utalja.³²

Kiemelve a lényegét: a finális cselekménytan a szándékon a tényállást megvalósító cselekmény szubjektív, akarati irányító faktorát érti. Nem érinti tehát az általános cselekményfogalmat, amelybe — miután tényállást meg nem valósító cselekményeknél arról szerinte nem is beszélhetünk — a szándék nem tartozik bele. A finális tan szempontjából egy általános cselekményfogalomnak semmilyen értéke sincs, azzal rendszerében semmire sem megy.

A finális cselekménytannak tehát szükségképpen el kellett vetnie az általános cselekményfogalmat és fejtegetései csupán az általános cselekményfogalom tényállásszerű konkretizálására vonatkoznak.³³

Ha azonban csupán a tényállásszerű cselekményeket vesszük is figyelembe és a szándékot ezek vonatkozásában a cselekmény finális elemeként fogjuk is fel, nem következik még szükségszerűen, hogy ezt az elemet a cselekménnyel együtt a jogellenességhez is soroljuk. Erre a polgári irodalom a finális cselekménytannal szemben korán rámutatott. A jogellenességet ugyanis — hangsúlyozták — fel lehet fogni pusztán kauzális hatásként is, amivel szemben a finális „túldetermináltságot” még mindig lehetne a bűnösségnél értékelni.³⁴ Mivel indokolja a finális cselekménytan az ellenkező álláspontját?

Az első idevágó érv a tényállásoknak a finalításra tekintettel levő, tehát finális tevékenységjelzőket alkalmazó felépítése volt. Más érvek szerint a kísérlet jogellenességét is kizárólag a szándék alapján lehet megállapítani, legalábbis a sértési tényállás vonatkozásában. Márpedig ha a kísérletnél ez így van, miért vesztené el a szándék ezt a szerepét csupán amiatt, mert a bűncselekmény befejezéshez jutott? Még inkább alkalmas lenne ilyen érvek szolgáltatására az előkészületi cselekmény. Felhasználják végül a gondolat

³¹ Welzel, *Aktuelle* 7. o.

³² Vö. Welzel, *Das neue Bild* 35. o.

³³ Vö. Wilhelm Gallas, *Zum gegenwärtigen Stand der Lehre vom Verbrechen*. Z., 1955. 13—15. o. Itt tárgyalja Gallas azt a kérdést is, vajon a tartalmi jogellenesség szempontjából nem jöhetnének-e figyelembe a nem-akaratlagos emberi magatartások is. Vö. i. m. 15. o. 41. jegyzet.

³⁴ Vö. Gallas, i. m. 32. o.

védelmesítői tételük igazolására azokat a tényállásokat, ahol a szubjektív jogellenességi elemekkel találkozunk.³⁵

Lényegében ennyi az, ami a finális cselekménnytől témával a most tárgyalt kérdések kapcsán vonatkozásban áll.³⁶ Miután a finális cselekménnyt a burzsoa büntetőjogellenesség-fogalomra épül, amely éppen lényegében különbözik a társadalomra veszélyesség gondolatának következetes keresztülvételétől, nem feladatom az, hogy részletekbemenően vizsgáljam a polgári irodalomban vele kapcsolatban kialakult heves vitát és annak minden kérdésében állást foglaljak. E vita részleteit illetően csak arra szorítkozom, hogy röviden említsek néhány ellenérvet, amely a polgári irodalomban található a most tárgyalt állásfoglalásokkal kapcsolatban.

Egyes szerzők arra mutatnak rá, hogy az egész finális cselekménnyt nem más, mint pontatlan következtetés abból a helyes felismerésből, hogy az emberi cselekmény finális.³⁷ Kiemelik, hogy finalitás és kauzalitás nem egymást kizáró fogalmak, hanem az emberi cselekményben éppen olyan jól megférnek egymással, mint a természet más jelenségeiben. Az emberi cselekmény finális jellegének túlzott kidomborítása és a rendszeralkotás alapjává történt tétele ennyiben is túlhajtott tehát.³⁸

Leszögeznek továbbá, hogy a cselekmény elismert finalitása csupán magatartás tanúsítására, nem pedig egyben a tilalmazott magatartás tanúsítására terjed ki. (Bockelmann) „Annak a kérdésnek a szempontjából, hogy a tettes egyáltalán cselekedett-e, csupán annak eldöntése a lényeges, hogy valamit akart-e; közömbös marad azonban, hogy mi az, amit akart.” (Gallas)³⁹

A szándéknak jogellenességi elemmé tételével szemben kifejtik, hogy a szándéknak a cselekményfogalomba történő bevonásával nem lehet semmit sem nyerni. A cselekményfogalom ugyanis a jogi értékelés szempontjából indifferens: egy cselekmény lehet jogos vagy jogellenes és utóbbi esetben megint bűnös vagy nem bűnös. A jogilag jelentős, bűnös szándék viszont nem lényeges eleme a cselekményfogalomnak, még egy bizonyos cselekménytípusnak, a „finális cselekmény”-nek sem.⁴⁰

A cselekmény finalitásának fogalma ezen túlmenően nem is fedi a büntetőjogi értelemben vett szándékfogalmat, és ha az előbbin csak célkitűzést, célirányzottságot értünk, úgy annál (az eventuais szándék kiesése miatt)

³⁵ A finális elemnek a jogellenességbe történő bevonásából adódnak azután a nyugatnémet büntetőjogi iskola új „értéktelenségi” fogalmai is. Az emberi magatartás ugyanis a finális jegy bevonásával két értelemben lehet jogellenességi ítélet tárgya. Egyik értelemben „Handlungsunwert” lehet, mint cselekmény meghatározott finális tartalommal, másik értelemben pedig mint „Erfolgsunwert” jelenik meg előttünk, mint pusztán kauzális történés, káros eredményt kiváltó jelenség. (Ehhez csatlakozik azután az „elkövetési mód szociáletikai elvetendőse”, az „Aktunwert”.) A finális elem jelentőségét tekintve, a jogellenességi szemrehányást elsősorban és leggyakrabban a magatartás „Handlungsunwert” jellege alapozná meg.

³⁶ A finális cselekménnyt egyes további következményeivel, így különösen a jogellenességben való tévedés kérdésével „A cselekmény szándékossága a büntetőjogban” c. értekezésemben foglalkoztam.

³⁷ Vö. Lange átfogó ismertetését az általános rész újabb irodalmáról. Z., 1956. különösen 617. o.

³⁸ Vö. Nowakowski, i. m. 136. o. stb.

³⁹ Vö. Gallas, i. m. 33. o., továbbá Mezger, *Mod. Wege* 13. és köv. o.; Nowakowski, i. m. 160. o. stb. További irodalom megadva Gallasnál, i. m. 6. o.

⁴⁰ Vö. O. A. Germann, *Das Verbrechen im neuen Strafrecht*, Schultess u. Co., Zürich 1942. 119. o.

szűkebb, ha pedig az egyéb körülmények tudását is bele vesszük, akkor viszont annál tágabb és felöleli a tudatos gondatlanságot is. Különösen nehézségeket jelent ez az eventuais szándék elvi megalapozása terén.⁴¹

Figyelmet érdemel az az érvelés is, amelyik a finális cselekménytan „ontológikus” cselekmény- és akaratfogalmának tarthatatlanságára mutat rá. A tan ugyanis rendszere alapjául csak akkor tudja megtenni ezeket a fogalmakat, ha elismeri, hogy a finális cselekmény nemcsak a cselekvés célját öleli fel, hanem a cél eléréséhez szükséges eszközöket és az azzal szükségképpen összekötött mellékkövetkezményeket.⁴² Az akaratnak viszont ilyen „ontológikus” kategóriája nincs. Ontológikus fogalomként az akarat csak mint célrairányzottság fogható fel.⁴³

Végül a büntetőjogászok kimutatták azt is, hogy a „hagyományos” cselekményfogalom használhatóbb, következetesebb és a különböző nézőpontú értékeléseket jobban elválasztó felépítést nyújt a büncselekményt annak.⁴⁴

Mindezeknél lényegesebbek az érdemi, jogpolitikai és a finális cselekménytan következményeire rámutató ellenérvek. Így pl. Rittler kiemeli, hogy a tettes szubjektív céljának jogellenességi elemmé tétele a Gesinnungsstrafrecht becsempészésének veszélyét idézi fel.⁴⁵ H. Mayer szerint a finális cselekménytan az objektív jogellenesség vonatkozásában is téves felfogáshoz jut. E tan szerint ugyanis a külső tett jogellenességét önmagában nem is lehetne felismerni, hiszen a jogellenességet csupán a szándéknak belsőleg megmaradt momentuma köleszonzi a számára. A jogellenesség ilyen körülmények között nem a cselekmény objektív jelentőségében, hanem egy tisztán belső momentumban, magában a rossz gondolatban is nyugodnék.⁴⁶

A demokratikus német büntetőjogtudomány művelői pedig ismételten rámutattak arra, hogy a finális cselekménytan tényleges hatásában a burzsoa legalitás utolsó maradványainak végleges szétzúzását, a feuerbachi haladó hagyományok megsemmisítését, a bírói önkény elősegítését alkalmas szolgálni. A szocialista büntetőjogtudomány fontos feladata ezért, hogy a finális tant minden vonatkozásában megcáfolja és dogmatikailag is kimutassa e tan tételeinek helyt nem állóságát.

IV.

A finális cselekménytan témám szempontjából most lényeges vonatkozásainak bírálata a társadalomra veszélyesség kifejtett fogalmának hasznosításából adódik. Valamely cselekmény büntetőjogellenessége ugyanis — mint már hangsúlyoztam — kétségkívül a cselekmény objektív, külső és szubjektív, belső vonásainak összességéből és csak abból adódhatik. Az elsőség viszont természetesen az objektív vonásokat illeti: a büntetőjogilag védett érdekek objektíve létező sérelme vagy veszélyeztetése nélkül a cselekmény

⁴¹ Vö. Gallas, i. m. 43. o., aki ezt a finalitási rendszer „szépséghibájának” nevezi.

⁴² Így Welzel, *Das neue Bild* 9. o.

⁴³ Vö. E. Schmidhäuser érdekes fejtegetéseivel: *Willkürlichkeit und Finalität als Unrechtsmerkmal im Strafrechtssystem*. Z., 1954. 27. és köv., különösen 35—37. o.

⁴⁴ Lényegében így: Adolf Schönke—Horst Schröder, *Strafgesetzbuch. Kommentar*. (7. Auflage.) München—Berlin, 1954. 218. o. és 19—20. o., valamint az ott idézett irodalom.

⁴⁵ Vö. Z., 1956. 622. o.

⁴⁶ Vö. H. Mayer, i. m. 44. o.; vö. még Z., 1956. 632—633. o.

sohasem veszélyes a társadalomra, társadalomra veszélyesség hiányában pedig a büntetőjogellenességhez egyébként szükséges további, szubjektív cselekményelemek vizsgálata tehát ilyenkor eleve kizárt.⁴⁷

A magyar és népi demokratikus büntetőjogi irodalomban több ellentétes nézettel találkozhatunk. Indokolt ezért ezt a kérdést közelebbről vizsgálat tárgyává tenni. Elsősorban a cselekmény finális jellege és az azt tükröző tényállási elemek (célzat, finális tevékenységjelzők) kínálnak a nézetek próbájának elvégzésére.

A magyar irodalomban még 1944-ben először Heller Erik képviselte azt a nézetet, hogy a jogellenességfogalom megformálásában a cselekvés finális sajátossága is résztvesz. A finalitásnak erről a szerepéről írta a következőket: „A finalitás maga is kauzalitás. A sértést, illetőleg veszélybehozást előidéző okok között a cselekménynek jószágsértésre való ráirányzottsága is helyet foglal. A sértésnek tehát nemcsak az a külvilági változás az oka, amellyel a jogi jószágon a sértés bekövetkezik, hanem annak a célnak a követése is, amely a cselekménynek az azt kísérő akarat oldalán a lelki mozgatója. A finalitás... veszélyeztetette a jogi jószágot, mert azt *kiszolgáltatta* az egy mással összeszővődő kauzalitások esélyeinek.”⁴⁸ „A kauzalitás egész kétségtelenül a tett objektív oldalára tartozik... A finalitás objektív mozzanatot is tartalmazhat, ti. akkor, ha megvan annak a lehetősége, hogy jogi jószágra sértő hatást gyakorolhat. Ilyenkor a finalitás szolgáltatja ki sértésnek a jogi jószágot. A finalitásnak is van tehát objektív oldala és ez a lényeges a jogellenesség szempontjából.”⁴⁹

A szocialista büntetőjogtudomány művelői közül is nem egynél találkozzunk lényegében hasonló állásfoglalással. Egyes szerzők a törvényi tényállásokban szereplő célzati elemmel kapcsolatban helyezkednek arra az álláspontra, hogy a cselekmény társadalomra veszélyességének formálásában szubjektív mozzanatok is résztvesznek. Így pl. Schultheisz professzor leszögezi, hogy az elkövető célzata általában a cselekmény társadalomra veszélyességére van hatással és csak „amennyiben... nem állott a cselekmény társadalomra veszélyességével kapcsolatban, az elkövető társadalomra veszélyessége szempontjából juthat az jelentőséghez.”⁵⁰

Más szerzők a tényállási elemek ilyen szerepének részletes vizsgálata nélkül általánosítják a tételt és leszögezik, hogy nézetük szerint a cselekmény társadalomra veszélyességének alakításában valamennyi tényállási elemként szereplő szubjektív mozzanat is résztvesz. Lekschas idevágó megállapítását már idéztem a bevezetésben.⁵¹ Ezzel lényegében egyezően írja Schubert:

⁴⁷ Vö. a haladó polgári büntetőjogtudós, Wegner nézetével is: az a körülmény, hogy a bűncselekmény mindig akaratmegvalósítás is, még messze nem ok arra, hogy a jól bevált büntetőjogi munkamódszert, a jogállam módszerét, ti. az objektívtól a szubjektív felé, kívülről befelé haladás módszerét félredobjuk. Wegner, i. m. 112. o.

⁴⁸ Heller, i. m. 46—47. o.

⁴⁹ Heller, i. m. 48. o.

⁵⁰ Schultheisz Emil, *A büntetés kiszabása*. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1953. 13. és 23. o.

⁵¹ Lekschas idézett megállapítását a célzatra is konkretizálva újból kifejti *Die Schuld als subjektive Seite der verbrecherischen Handlung*. VEB Deutscher Zentralverlag, Berlin, 1955. c. művében, 44. o. és megismétli egyik legújabb cikkében is. Vö. Lekschas, *Über das Bewusstsein der Gefährlichkeit, Verwerflichkeit, Rechtswidrigkeit oder Strafbarkeit der Handlung*. *Ld. Beiträge zu Problemen des Strafrechts*. VEB Deutscher Zentralverlag, Berlin, 1956. 28. o.

„A bűncselekmény törvényi tényállási jegyeinek dialektikus összefüggéséből folyik, hogy a cselekmény társadalomra veszélyessége benne van mind az objektív oldalt megvalósító körülményekben, mind pedig a bűncselekmény törvényi tényállásának alanyát és szubjektív oldalát megvalósító körülményekben.”⁵² Legutóbb a magyar büntetőjogi irodalomban Bényei állásfoglalását olvashattuk: „A cselekmény veszélyességének létrejötte, létezése és különösen a foka egyaránt függ... 3. az alanyi oldal pszichikai erősségétől és színezettségétől, végül az alany egyéniségétől, egyéni beállítottságától.”⁵³

A következőkben megkíséreltem kimutatni a jelenleg hatályos magyar büntetőjog egyes tényállásainak vizsgálata alapján, hogy indokolt az idézetekkel ellentétes álláspont elfoglalása. Azt kell ennek érdekében közelebbről megvizsgálni, hogy vajon a törvényi tényállásokban szereplő szubjektív mozzanatok visznek-e valamilyen szerepet az objektíve létezőként felfogott és az emberi cselekménnyel előidézett társadalomra veszélyes helyzet, más szóval a jogtárgysértés vagy veszélyeztetés kialakításában.

A célzati elemet magukba foglaló törvényi tényállások közül minden nehézség nélkül szembetűnnek olyanok, amelyeknél eleve kétségtelen, hogy a tényállásszerűséghez megkívánt célzat fenn- vagy fenn nem forgása egyáltalán nem befolyásolja a jogtárgysértés vagy veszélyeztetés létrejöttét. Így pl. a BHÖ. 52. pont (1) bek. a) és b) alpontjába felvett büntettnél az a körülmény, hogy valakinek a megesonkítása a hadkötelezettség alól történő kivonása céljából történik-e avagy sem, mitsem változtat a testi épség, mint jogtárgy sérelmén vagy veszélyeztetettségén. De nem változtat a tényállás által védeni kívánt másik jogtárgy sérelmén sem, mert ebből a szempontból közömbös az, hogy valakit a haragosa csonkít-e meg és emiatt válik a hadkötelezettség teljesítésére alkalmatlanná, avagy pedig megesonkíttatása kifejezetten ebből a célból történik. Hasonló a helyzet a 265. pont d) alpontjába felvett büntettnél, ahol a forgalombahozatal céljára rendelt árucikk árának drágítására vagy magas árának fenntartására az ilyen árucikk elrejtése, visszatartása vagy elvonása akkor is alkalmas, ha ez nem éppen árdrágítás céljából, hanem bármilyen más célból történik is.

Hasonló gondolatmenetet fejthetnék ki a különböző tényállások tartalmát képező jogtárgysértésre irányuló célzatok vonatkozásában a BHÖ. 72. pont (1) bek. a) alpontjába és a 37. pont (1) bek. f) alpontjába, 219. pont (2) bekezdésébe, 347. pont (1) bek. c) alpontjába, 280. pontjába, 283. pont b) alpontjába, 470. pont (1) bekezdésébe, 296. pont (1) bek. a) alpontjába, 347. pont (1) bek. a) alpontjába, 238. pontjába, 493. pontjába stb. felvett büntettek esetében.

De nem más — megítélésem szerint — a helyzet azoknál a tényállásoknál sem, ahol a bennük szereplő célzat a tényállás tulajdonképpeni tartalmán túlmenő, azt meghaladó jogtárgysértésre irányul. Ez a helyzet már a szubjektív jogellenességi elemek tanának klasszikus példája, a BHÖ. 422. pontjába felvett lopás büntette vonatkozásában is. Az idegen ingó dolognak más birtokából vagy birlalatából, annak beleegyezése nélkül történő elvétele

⁵² Schubert, *A cselekmény társadalomra veszélyessége, mint a bűncselekmény alapjelöltete*. Szlovák Politikai Irodalmi Kiadó, Bratislava, 1955. Az Állam- és Jogtudományi Intézet kéziratosa fordítása, 40. o.

⁵³ Bényei Zoltán, *A társadalomra veszélyesség fogalma és szabályozása de lege ferenda*. Jogtudományi Közlöny, 1955. 11. sz. 653. o.

ugyanis az elvétel céljától függetlenül alkalmas nemcsak a birtok intézményének mint jogtárgynak, hanem egyúttal a tulajdon intézményének mint jogtárgynak veszélyeztetésére is. Az elvétel ténye ugyanis az, amely az elvett dolgot kiszolgáltatja a történésebe bekapcsolódó kauzális folyamatok hatásának és emiatt könnyen érthető, hogy a jogtárgyveszélyeztetés alakításában nem az elvétel célja, hanem maga az elvétel a mérvadó.⁵⁴

Még inkább nyilvánvalónak tűnik számomra a társadalomra veszélyesség objektív jellege azoknál a tényállásoknál, ahol a célzat minősítő elemként szerepel amiatt, mert újabb jogtárgy veszélyeztetésére mutat. Ezeknél a tényállásoknál ugyanis a minősített esettel átfogott további jogtárgyveszélyeztetés minden esetben már az alaphűntett véghezvitelénél is fennáll. A veszélyeztetettség létrejötté így teljesen független az elkövető célratörésétől. Például az, aki elmulasztja a hadkötelezettséggel összefüggő bejelentési köteleességét, egyformán lehetővé teszi az állítási kötelezettség kikerülését és ezzel a védeni kívánt jogtárgy veszélybe hozását, akár az állítási kötelezettség kikerülése céljából mulasztja el a jelentkezést, akár más célból, vagy egyenesen feledékenységéből. Ugyanez a helyzet a BHÖ. 38. pont (1) és (2) bekezdésébe, a 61. pont (2) bekezdésébe, a 144. pont (2) bekezdésébe, a 164. pont c) alpontjába, a 238. pontjába, a 364. pontba, a 434. pontba stb. felvett büntettekkel kapcsolatban.

A teljesség kedvéért szólok csupán azokról a célzat formájában fogalmazott tényállási elemekről, amelyek a szubjektív jogellenességi tan képviselői szerint sincsenek összefüggésben a cselekmény jogellenességének kérdésével, mert a jogtárgy sérelmét vagy veszélyeztetettségét sem meg nem alapozzák, sem nem befolyásolják. Ilyenek volnának már Hegler szerint is a célzat formájában megfogalmazott rejtett motívumok (BHÖ. 382. pont, 118. pont (1) bek. stb.) és az előnyszerzésre vagy a károkozásra irányuló célzat mint minősítő körülmény. (Pl. BHÖ. 144. pont (2) bek. c) alpont, 316. pont (2) bek., 375. pont, 473. pont stb.) Valóban könnyű belátni, hogy pl. az élet és testi épség veszélybe kerülése vagy veszélyeztetettségének foka (BHÖ. 345. pont) teljes mértékben független a veszélyeztetést előidéző magatartás egyébkénti céljától, tehát pl. attól, hogy az elkövető az elkövetés által vagyoni hasznot kíván-e szerezni (pl. a borralaló reményében gyorsanlejő taxisoffor) vagy sem.

Nem kell részletesebben szólnom azokról a megfogalmazási módokról sem, ahol bár a törvényi tényállásokban célzat szerepel, de helyes értelmezés mellett nem tulajdonképpeni célzat, hanem valamiféle tudattartalom van csupán megkövetelve. Ez az eset pl. a BHÖ. 368. pont (1) bekezdésébe felvett büntettnél, ahol a „megrontásra irányuló szándék” nem tulajdonképpeni célzat, hanem tudati elemet helyettesít. A bűncselekmény megvalósulásához ugyanis elég a szer ártalmasságának tudata és a beadás vagy alkalmazás akaratlagossága. Így foglalt állást már a Kuria is nem egy határozatában.⁵⁵ Hasonló a helyzet a 373. pont (1) bekezdésébe, a 118. pont (1) bekezdésébe, a 155. pontba stb. felvett büntetteknel.

⁵⁴ Hasonló módon lehetne megkísérteni álláspontom helyességének igazolását egy sor más hasonló konstrukciójú büntető vonatkozásában (pl. a BHÖ. 156. pont, 161. pont (1) bek., 433. pont, 455. pont stb. esetében).

⁵⁵ Pl. a részegességről méreggel leszoktató feleségek bűnösségét megállapító 3303/1916., 2371/1922. és más határozatok.

Vannak természetesen olyan törvényi tényállások, amelyeknél az objektív jogtárgysértés vagy veszélyeztettség és az elkövetés célzatának különválasztása nem látszik ilyen egyszerűen megvalósíthatónak. Ilyenek pl. a csoportosulásban vagy szövetségben megvalósuló büntettek. (BHÖ. 17. pont, 18. pont (1) bek., 35. pont (1) bek., 96. pont (1) bek., 98. pont (1) bek. stb.) De nemcsak ezekkel a büntettekkel, hanem bármilyen más büntettel és az idézett példákkal kapcsolatban is felhozható az az ellenérv, hogy bár valóban elképzelhető a célzat elhagyása esetén is társadalomra veszélyes helyzetek konstruálása, a célzat a tipikusan veszélyes esetet jelzi, azt, amely tehát mindenkor veszélyes a társadalomra s ezért a célzat vizsgálata nélkül nem lehet megállapítani, vajon a jogtárgysértés vagy veszélyeztetés ténylegesen *fennforgott-e* avagy sem.

Ez az álláspontja a társadalomra veszélyességet egyébként elsődlegesen objektív kategóriaként értelmező Solnařnak is: „A társadalomra veszélyesség kereteiben az ezt a veszélyességet megalapozó ténykörülményekhez fűződő szubjektív vonatkozást és azok szubjektív megítélését is figyelembe kell venni. Ennek folytán az a körülmény, hogy ez a kapcsolat (vonatkozás) hiányzik vagy csak kis fokban van meg, mindig kihat annak eldöntésére, hogy a bűncselekmény veszélyes-e a társadalomra és milyen fokban.”⁵⁶

Nézetem szerint nem így kell a kérdést feltenni. Nem a jogtárgysértés vagy -veszélyeztetés fennforgása, hanem csupán az ennél több elemet feltételező *bűncselekmény* megvalósulása nem állapítható meg a célzati elem figyelembevétel nélkül. Ez pedig már következik abból, hogy a szubjektív tényállási elemek éppen úgy tényállási elemek, mint az objektívek, és ezért a bűncselekmény megvalósulása szempontjából egyforma jelentőségűek. Mégis helyes és indokolt a jogtárgysértés vagy veszélyeztetés objektív kategóriájának külön tartása, már csak azért is, hogy ezt a jogalkalmazó elsődlegesként vizsgálhassa. Ez a módszer felel meg ugyanis nemcsak az objektív felől a szubjektív felé való haladás helyes módszerének, hanem a törvényesség követelményének és a büntetőjogpolitika elvi megalapozásának is.

Más kérdés azután és szintén figyelmet érdemel, hogy vajon a célratörés mennyiben *fokozza* a nélküle is létező és megállapítható objektív jogtárgysértést vagy veszélyeztetést. Szerintem egyáltalán nem fokozza, nem is érinti. Nem pedig azért, mert a sérelem vagy veszély mértékét, a kiszolgáltatottság fokát nem annak szubjektív kívánása, hanem az objektíve érvényesülő kauzális folyamatok és ezek egymásra hatása határozzák meg. Miután pedig a büntető jogalkalmazásban mindig a konkrét eseteket vizsgáljuk, a jogtárgysértés vagy veszélyeztetés fokát a ténylegesen előállott helyzet alapján kell megítélni. Ekkor pedig könnyen lehet, hogy az akár célratöréssel tanúsított magatartás is objektíve kevésbé veszélyes, mint a gondatlanul véghezvitt hasonló ténykedés, mert az objektív kauzális folyamatok alakulása az adott esetben a célratörő cselekménynél — az eszközök helytelen megválasztása, a törvényszerűségek félreismerése vagy a közrejátszó véletlenek következtében — nem volt alkalmas az óhajtott cél elérésére vagy a jogtárgy fokozottabb veszélyeztetésére. Ebből viszont az következik, hogy még általánosítva sem volna helyes azt állítani: a célratörés általában mindig fokozottabb veszélyt jelent a jogtárgy kiszolgáltatottsága szempontjából. Még a valószínűségsszámi-

⁵⁶ Vö. Solnař, *Aktuelle Fragen des Allgemeinen Teils des tschechoslowakischen Strafrechts*. Ld. *Beiträge zu Problemen des Strafrechts*, Berlin, 1956. 9. o.

tás segítségével sem lehetne ugyanis olyan formulát felállítani, amelynek alapján — a különböző konkrét esetekben különbözőképpen ható és érvényesülő kauzális folyamatok előzetes és általános mérlegelésének lehetetlensége miatt — ilyen tétel igazolható volna.

Az viszont kétségtelen, hogy a jogilag meg nem engedett célratörés, miután a jogrend követelményeivel való fokozottabb szembenállásra mutat, fokozottabb *büntetést érdemlő*. A büntetéstérdeklőség viszont nem pusztán a jogtárgy sérelmének vagy veszélyeztetettségének fokától függ, hanem a bűnösség fokától is. Így a célzatnak a bűnösség elemei közé történő rendszerezése a fokozott büntetéstérdeklőség elismerése szempontjából is eleget tesz mind az elméleti, mind a gyakorlati követelményeknek.

A tárgyalt szempontból nem okoznak azután problémát a tényállásokban szereplő pusztán tudati elemek, vagyis azok, amelyek nem a célratörést vagy az akarat irányát fejezik ki, hanem a bűncselekmény megállapításához pusztán valamilyen körülménynek az elkövető tudatában való jelentkezését követelik meg. Ilyenek pl. a BHÖ. 309. pont (1) bekezdésébe, 310. pont (1) bekezdésébe, 312. pont (1) bekezdésébe, 315. pontjába, 373. pont (1) bekezdésébe, 330. pontjába, 171. pont (1) bekezdésébe, 286. pontjába, 163. pont (1) bek. a) alpontjába, 15. pont (1) bekezdésébe felvett büntettek és számos más, hasonlóan fogalmazott tényállás.⁵⁷ Aligha szorul ugyanis bővebb indoklásra, hogy a jogtárgysérelem vagy veszélyeztetés létrejöttét és fokát az a körülmény, hogy a cselekmény elkövetője bizonyos mozzanatokról tud-e vagy sem, pozitív irányban egyáltalán nem befolyásolja. Sőt, ha a tudati elemek szerepéről és hatásáról kialakítható gondolatmenetet következetesen végigvisszük, éppen ellenkező eredményre lehetne jutni. Az a körülmény ugyanis, hogy valaki a fokozott veszélyeztetést eredményező körülményről ténylegesen tud az elkövetéskor, általában éppen visszatartó motívumként fog szerepelni, mert ez egy okkal több a cselekménytől való tartózkodásra. Ebben az értelemben pedig, ha itt megengedhető volna az az általánosítás, ami a célzat vonatkozásában már elvetendőnek bizonyult, azt kellene gondolni, hogy ilyen tudati elem megléte esetén az elvont jogtárgyveszélyeztetés foka kisebb, mert eggyel több a cselekménytől visszatartó motívumok száma. Ha pedig a tudati elem megléte ellenére elhatározásra és megvalósításra kerül a cselekmény, e tudatnak az objektív jogtárgyveszélyeztetés létrehozásában vagy fokának növelésében szerepe ugyancsak nincs. Ebben az esetben ugyanis a tudati elem vagy célratörésre változik, vagy pedig olyan kísérő tudomássá, amelyiket az ismert ténybe való belenyugvás vagy az elkerülésének vágya jellemez. Ezért éppen úgy ki van szolgáltatva a kauzális folyamatok csak az egyes konkrét esetekben vizsgálható szövevényének, mint ahogyan erre a célzat szerepénél utaltunk.

Miután pedig a vizsgálandó utolsó szubjektív kör, a szándékosság köre tudati és akaratú mozzanatokból adódik, a szándékos elkövetés tekintetében ugyanezek a megfontolások érvényesülnek.

Mindebből folyóan nézetem szerint a tényállásokban szereplő szubjektív elemek, a célzat, de maga a szándék is, nem a cselekmény társadalomra veszé-

⁵⁷ Nem akarok itt részletesen szólni a jelenleg hatályos tényállások megfogalmazásaiban a szubjektív elemek vonatkozásában létező rendszertelenségről és következetlenségről. Erre nézve is részletes vizsgálódás található „*A cselekmény szándékossága a büntetőjogban*” c. értekezésemben.

lyességét, hanem kizárólag a bűnösségét jellemzi, befolyásolja. Sem a szubjektív jogellenességi elemek tanának, sem a finális cselekménytannak érvei nem alkalmasak annak bizonyítására, hogy a *ténylegesen* bekövetkezett jogsérelem vagy veszélyeztetés fokát befolyásolja az elkövető pszichikus beállítottsága. Egy ház leég, egy ember meghal : ez objektív hatások szempontjából közömbös, hogy azt egy másik személy milyen beállítottsággal, vagy akár véletlenül hozta is létre. Ennek folytán arra sincs szükség, hogy a cselekményfogalmat tényleges tartalmából kiforgassuk. A cselekmény : anticipált célok megvalósítására irányuló akarat realizálása. Ennyiben „finális”, de egyben kauzális jellege kétségtelen. A „finalitásnak” azonban nincsen semmi köze még a pszichológiai értelemben vett szándékhoz, mint a jövőben megvalósítani akart magatartást elhatározó lelkiállapot következményeihez sem, még kevésbé természetesen ahhoz a speciális tudatállapothoz, amit a büntetőjogi szándékosság fogalma megkíván. A szándékosság megállapításának lehetetlensége miatt viszont igazán kár volna a cselekmény e „finális” sajátosságát elvitatni. Így pl. a személyi tulajdon lopásának tudatával társadalmi tulajdon ellopása esetén a szándékos társadalmi tulajdon elleni bűncselekmény nem, a „finális” elvételi cselekmény azonban minden további nélkül megállapítható (Schultheisz).

Ez a felhozott példa egyben azt is jól mutatja, hogy a cselekmény fogalmához még a tényállást megvalósító cselekmények viszonylatában sem tartozik úgy hozzá a szándékossághoz szükséges tudattartalom, hogy attól állítólagos elvi vagy rendszeri hiba nélkül ne lehetne, sőt ne kellene elválasztani. A cselekmény már adva van, ha akaratlagossága (tudatos célratörése) megállapítható és az a külső okozásban megnyilvánul. A cselekmény akaratlagosságát adott esetben jellemző speciális további ismérvek (a körülmények ismerete, a célhoz vezető vagy azon túl terjedő okozati kapcsolat előrelátása, mindezek érzelmi színezettsége stb.) olyan tudatállapotot határoznak meg, amely a cselekményeknek nem szükségképpen sajátossága, csupán a cselekmény felróhatóságához nélkülözhetetlen. Ebből következően : az egységes egészet képező emberi cselekmény pszichikus oldalának egyik részét, az akaratlagosságát a büntetőjog magánál a cselekményfogalomnál, az elkövetési magatartásnál vizsgálja. A „finális” jelleg hiánya esetén cselekmény nem jött létre, minden további büntetőjogi vizsgálódás tehát ki van zárva éppen úgy, mintha az akarat, célratörés objektivizálódása hiányoznék. A pszichikus oldal többi összetevőjét nem kell a cselekmény fogalmánál, az elkövetési magatartásnál vizsgálni, mert cselekmény, sőt tényállást megvalósító cselekmény ezek nélkül is létezik.⁵⁸ Sőt nem is lehet ott vizsgálni, mert ez a cselekmény és bűncselekmény elhatárolásának lehetetlenségét, egymáshoz nem tartozó fogalmak egymásba olvasztását jelentené. Jelentené továbbá egy olyan „finalitás” fogalmának kialakítását, amelynek a büntetőjogon kívül sehol máshol és más vonatkozásban semmiféle értelme sem lenne, mint ahogy a finális cselekménytannak idáig el is jutott. Ez pedig magával hozta a külön büntetőjogi „finalitás”=

⁵⁸ Vö. minderre már Schultheisz, *A bűncselekmény tana*, Debrecen, 1949. 33—34. o., ahol a kérdést a gondatlan bűncselekmények vonatkozásában is megvizsgálja. E kérdésekre ld. még Welzel, *Das neue Bild* 33., 46. o.; *Aktuelle* 6. o.; Gallas, i. m. 8. o. Az akaratlagosság és cselekményfogalom összefüggésére nézve vö. Werner Maihofer, *Der Handlungsbegriff im Verbrechenssystem*. J. C. B. Mohr, Tübingen, 1953. 73. o.; Nowakowski, i. m. 136. o.

„szándék” fogalmak kialakítását, ezáltal a csak büntetőjogi cselekményfogalom megalapozását, az általános cselekményfogalomnak az elvetését.⁵⁹ Márpedig az általános cselekményfogalomnak a büntetőjog rendszeri felépítése szempontjából jelentőséget kell tulajdonítani. Ez a jelentőség abban van, hogy mint az általános törvényi tényállás eleme, eleve kizárja a büntetőjogilag számbajöhető magatartások közül azokat, amelyek nem lévén „cselekmények”, büntetőjogi értékelés alá sem eshetnek. Azt kell tehát mindezek eredményeképpen leszögezni, hogy a felróhatóság alapjául szolgáló speciális tudattartalom rendszerileg sem sorolható a cselekmény fogalmához, hanem annak vizsgálatára a cselekmény, mégpedig a társadalomra veszélyes cselekmény meglétének megállapítása után, a bűnösség nézőpontjából lehet csak helye.

Hasonló a gondolatmenet a „finális tevékenységjelzők” és az előkészület- vagy kísérletfogalom vonatkozásában is. A finális tevékenységjelzők tekintetében az előbb már kifejtettem azt a nézetet, hogy ezek egyúttal bűnösségi elemet is foglalnak magukban: megfogalmazásuk módja folytán egyben a célratörés megkívánását is jelzik. A finális tevékenységjelzők esetén tehát egyfelől azt kell vizsgálni, hogy az elkövetési magatartás objektíve alkalmas-e a jogtárgysértés vagy veszélyeztetés előidézésére és azután azt, hogy az elkövetési magatartás tanúsítójának szubjektív célja is egybeesik-e ezzel az objektív alkalmassággal. E vizsgálódás elvi alapján és sorrendjén pedig semmit sem változtat az, hogy a két fázis a finális tevékenységjelzővel össze van vonva. Ebből a szempontból pedig azt hiszem, figyelmet érdemel egyes régi büntetőjogászoknak a cselekmény objektív, immanens céljáról vallott és ma egyes újabb tanokban is viszontlátható nézete. E nézet szerint a cselekménynek sajátja egy bizonyos objektív, reális immanens cél, vagyis a jogtárgysértésre irányulás, a jogtárgysértésre vagy veszélyességre való alkalmasság, ami viszont egyáltalán nem szükségképpen egyezik a tettes szubjektív céljával. Az előbbi körülmény a tényállásszerű cselekményt jellemzi és hiánya esetén a magatartás — éppen a társadalomra veszélyesség hiánya miatt, tehetném hozzá, már eleve nem felel meg a tényállásszerűség követelményének. Az utóbbi körülmény viszont, hogy tehát ez az immanens célirányozottság mennyiben esik egybe az elkövető szubjektív céljával, a bűnösség vizsgálata kapcsán, külön eldöntendő kérdés.⁶⁰ Nézetem szerint egy ilyen szemléletmódnak a

⁵⁹ Vö. a már idézett helyeken kívül Welzel, *Das neue Bild* 10. o.; Gallas, i. m. 8. o. is.

⁶⁰ Sauer mutat rá, hogy már Stammler alapvető módon különböztetett a természettudomány kauzális és a társadalomtudományok teleológikus (finális) gondolkozása között. Ebből a nézőpontból a büntetőjogilag jelentős cselekmény, mint célratörés, hatás jelentkezik. Mialatt azonban az új finalisták a természetes szándékot a cselekményfogalomba helyezik át, az akkori büntetőjogászok a szándékot mint szubjektív bűnösségi elemet meghagyták a bűnösségnél és a bűncselekmény objektív oldala számára egy új követelményt állítottak fel: a reális cél követelményét (Lilienthal, Dobna). Ez a reális cél egy, a cselekmény objektív értelmezésénél felismerhető, az akarat cselekvés sajátját képező cél. Hogy ez a reális cél a tettes szubjektív céljának is megfelel-e, az későbbi kérdés és a bűnösség vizsgálatánál dől el. Az elsődleges kérdés az, hogy hogyan kell érteni és értékelni a tettes magatartását. Vö. Z., 1957. 3. o. Ld. még Rittler (Z., 1956. 622. o.) és Nowakowski (i. m. 51. o.), továbbá H. Mayer nézeteit. H. Mayer szerint jogilag csak az a jelentős, hogy vajon a cselekmény már a maga objektív tendenciája szerint is a bűnös eredményre céloz-e. Ezt az objektív finalitást állítja szembe a szubjektív finalitással. (H. Mayer, i. m. 42. o.)

törvényesség szempontjából is nagy jelentősége lehet és egyúttal kiküszöbölheti a finális tevékenységjelzőknél a mi irodalmunkban és bírói gyakorlatunkban is felmerülő azokat a problémákat, hogy az ilyen tevékenységjelzők megkövetelik-e a célzatot, más specifikus akarattartalmat vagy sem. Ilyen felfogás mellett tehát nem vitás például, hogy a BIIÖ. 1. pontjába felvett büntetett képező, a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló eselekmény csak akkor valósul meg, ha a magatartás objektíve a megdöntésre irányul, vagyis alkalmas a népi demokratikus államrend mint jogtárgy legalább veszélyeztetésére és az elkövető szubjektív célja is egybeesik ezzel, vagyis a magatartást a megdöntés céljából tanúsítja. Hasonló a helyzet a törvényben előforduló többi finális tevékenységjelző szempontjából is, így pl. a BIIÖ. 2. pontjába, 13. pont (1) bekezdésébe, 128., 154., 327., 493. stb. pontjába felvett büntetteknel.

A kísérlet és előkészület problémája még ennyi kitérést sem igényel, megoldása önként következik az eddig elmondottakból. Az előkészületnél ez annál is kevésbé vitás, mert ott a befejezésre irányuló „szándék” csupán helytelen megjelölés a befejezés célzata helyett. A kísérletnél sincs azonban szükség a rendszertől eltérésre: a védett jogi javak meghatározott elkövetési magatartással való veszélybe hozása veszélyes a társadalomra; a „veszélybe hozás” megállapításához akarattlagos emberi magatartás kell, amely nem irányul szükségképpen a veszély létrehozására. Több azonban nem kell hozzá. A tudattartalom itt is csupán a magatartás felróhatóságához szükséges és miben sem befolyásolja önmagában a veszélyhelyzet objektivitását. Az, hogy a törvény a felróhatóságot csak egy bizonyos tudattartalom mellett látja megállapíthatónak, büntetőjogpolitikai kérdés éppúgy, mint a befejezett bűncselekmények tekintetében. A törvényesség szempontja is azt követeli meg, hogy kísérletről csak akkor lehessen szó, ha létezik objektív jogtárgysértés vagy veszélyeztetés. Csak ennek meglétében, esetleg ennek indiciumaként és egyben az ilyen esetek büntetést érdemlőségének másik megalapozójaként kell vizsgálni a cselekmény véghezvitelére, befejezésére irányuló célzatot.⁶¹ A szándékosság itt sem tölt be tehát más szerepet, mint a befejezett bűncselekményeknél, az utóbbi szerep tisztázásával így a kísérlet problémájával kapcsolatos alapvető állásfoglalás is adva lehet.

Összefoglalva a kifejtetteket: megítélésem szerint a tényállásban szereplő elemeket mind érdemi szerepüket, mind a rendszerezhetőség szempontját figyelembe véve, két főcsoportba oszthatjuk. Az egyikbe azok tartoznak, amelyek azt mutatják: sértett vagy veszélyeztetett-e a cselekmény, és ha igen, milyen mértékben valamely jogilag védett érdeket, jogtárgyat? E kérdésben pedig a cselekmény szubjektív mozzanatai és az azokat leíró tényállási elemek nem játszanak szerepet. A másik csoportot képező szubjektív elemek azt mutatják: az elkövető tudata és akarata az elkövetéskor olyan volt, hogy bűnössége megállapítható és vele szemben a büntetőjog eszközeivel kell fellépni, neki a társadalomra veszélyt jelentett cselekményét fel kell róni.

⁶¹ Az ilyen felfogás lehetőségére és az ebből — különösen az alkalmatlan kísérlet vonatkozásában — adódó, itt nem érintett problémákra vö. Max Waiblinger, *Subjektivismus und Objektivismus in der neueren Lehre und Rechtsprechung vom Versuch*, Z., 1957. 189. o.

A fentiekben sorra vettem azokat az érveket és ellenérveket, amelyeknek fényében a felvetett probléma megoldását kísérelhettem meg. Eredményképpen azt állapítottam meg, hogy a társadalomra veszélyesség és a bűnösség önálló és egymástól kellőképpen elhatárolható funkcióval rendelkező elemei a bűncselekményfogalomnak. A társadalomra veszélyesség a büntetőjog szemszögéből vizsgált emberi cselekményeknél annyit jelent, hogy a magatartás sértett vagy veszélyeztetett-e valamilyen jogilag védett érdeket. E kérdés megválaszolásánál a törvényi tényállásokban szereplő objektív ismérvek az irányadók. A bűnösség vizsgálata pedig arra a kérdésre ad választ, hogy az objektíve jogtárgysértő vagy veszélyeztető magatartás tanúsítójának felróható-e avagy sem. E kérdés eldöntésénél a tényállásokban szereplő objektív elemek tudati tükröződését és a szubjektív tényállási elemeket kell vizsgálni tárgyává tenni.

Megítélésem szerint ez az álláspont nem jelenti sem a bűncselekményfogalom, sem pedig a társadalomra veszélyesség fogalmának megengedhetetlen objektívizálását. Nem jelenti pedig azért, mert mind a társadalomra veszélyes cselekmény, mind pedig a bűncselekmény fogalmának az alapjául az akaratlagos emberi magatartást tételezi fel, amelyik éppen akaratlagosságából folyóan nem nélkülözi a szubjektív összetevőt sem. A társadalomra veszélyesség fogalmi körében nem értékelt, nem értékelhető további szubjektív elemek pedig a bűnösség fogalmán keresztül a bűncselekményfogalom dialektikus egységében olvadnak össze és találkoznak az objektív ismérvekkel s alkotják egységesen a szubjektív és objektív elemekből felépülő, azok kölcsönhatását feltételező egységes bűncselekményfogalmat.

Ilyen álláspont egyébként nem áll távol azoknak a nézetétől sem, akik különbséget tesznek a cselekmény objektív társadalomra veszélyessége és a bűncselekmény mint cselekményfolyamat, mint dialektikus egység társadalomra veszélyessége között. Ha ez utóbbi fogalmon ugyanis a bűncselekmény társadalmi értékelését, az összes objektív és szubjektív elemek együtthatása által kialakított büntetést érdemlőségét kell érteni, valóban kétségtelen, hogy ez utóbbi értékelés vonatkozásában társadalomra veszélyesség és bűnösség egymást feltételező és egymástól kölcsönösen függő kategóriák.

A társadalomra veszélyesség fogalmának ilyen kettős értelmezése azonban zavarokra vezethet. Elvezethet oda, hogy a cselekmény objektív társadalomra veszélyességének kategóriája elszíntelenedik és felolvadva az egységes, bűncselekményi társadalomra veszélyesség fogalmában, megnehezíti az objektívtól a szubjektív felé haladás törvényességi garanciát is jelentő helyes módszerének az alkalmazását. Elvezethet oda, hogy a társadalomra veszélyesség fogalmának ilyen tágabb értelmezésével a társadalomra veszélyes cselekmény fogalmát azonosítanók a tényállásszerűség vagy akár a bűncselekmény fogalmával. Ilyen jelek már ma is szembetűnnek a bírói gyakorlatban, ahol a bűncselekmény objektív veszélyessége, a bűnösség foka, a legkülönbözőbb hatású enyhítő és súlyosító körülmények immár csupán a bűncselekmény egységes társadalomra veszélyességének összetevői és egyre ritkábban találni olyan ítéletet, amely döntését a büntetés mértékét illetően ne szinte kizárólag a társadalomra veszélyesség fogalmának néhol már formálissá váló alkalmazására alapozná. A rendszerezés szempontjai, a szilárd rendszerezési alap szükségessége és az objektív társadalomra veszélyesség elsődlegességéről vallott fel-

fogás tehát egyaránt azt követeli, hogy a társadalomra veszélyesség fogalmát változatlanul fenntartsuk az objektív jogtárgysértés vagy veszélyeztetés megjelölésére és ezáltal is elkerüljük a bűncselekmény valamiféle „összértéktelenségének” analógiáját a szocialista büntetőjogban. A bűncselekmény egészének társadalmi értékelésére külön megjelölés is felesleges, hiszen ez az értékelés amúgy is a különböző értékelési nézőpontok, tehát elsősorban a társadalomra veszélyesség és a bűnösség nézőpontjaiból történő, különböző alapokon nyugvó, de ugyanazt a célt szolgáló értékelési folyamatának az eredője. Társadalomra veszélyesség és bűnösség együttesen és összehatásukban képezik a büntetőjogellenesség alapját, amelyeknek fokmérője sem egymagában a társadalomra veszélyesség, sem kizárólag a bűnösség, hanem a kettő együttesen. Ezek a bűncselekményfogalomban, a bűncselekmény súlyának, büntetést érdemlőségének fogalmában találkoznak.

A rendszerezés és az elvi tisztaság szempontjain túlmenően újra szeretném hangsúlyozni e felfogás jelentőségét a törvényesség garanciái szempontjából. Fontos ugyanis, hogy csak objektíve létező jogtárgysértés vagy veszélyeztetés fennforgása esetén kerülhessen sor a többi bűncselekményi elem vizsgálatára és e feltétel meglétét ne helyettesítse és ne előzhesse meg semmiféle, az elkövető tudatvilágára támaszkodó vagy arra is támaszkodó veszélyesség-fogalom alkalmazása. Ennek a gyakorlati jelentőségére rámutattam már a finalis tevékenységjelzők értelmezésénél és rámutatok most a kísérlet problémakörében. Az alkalmatlan kísérlet szabályozásánál és elbírálásánál ugyanis elsődleges fontosságú, hogy itt is ragaszkodjunk a védett jogtárgy sérelmét vagy veszélyeztetését jelentő objektív veszélyhelyzet létezéséhez,^{61a} és ne indokolhassuk a felelősségrevonást csupán szubjektív ismérvek vagy elsődlegesen szubjektív ismérvek, valamiféle személyi veszélyesség vonalán. Ezzel egyúttal megteesszük az első lépést az ún. személyi társadalomra veszélyesség kategóriájának újbóli szemügyrevételéhez. Azt hiszem ugyanis, hogy a szocialista büntetőjogtudománynak fontos soronkövetkező feladata e fogalom szükségességének és tartalmának felülvizsgálása, éppen a szubjektív büntetőjogi felfogás esetleges maradványainak végleges kiküszöbölése és a törvényesség fokozottabb biztosítása érdekében.

Befejezésül még egy szempontra szeretném a figyelmet felhívni. A szocialista büntetőjogtudományban ma már egyre inkább elterjedt az a nézet, hogy a bűnösség fogalma feltételezi a cselekmény társadalomra veszélyességének a tudatát.⁶² Ilyen bűnösségi elem pedig csak akkor építhető be a bűncselekményfogalom rendszerébe, ha a társadalomra veszélyesség fogalmán a kizárólag objektív ismérvek által kialakított, tényleges jogtárgysértést vagy veszélyeztetést értjük. Erre helyesen mutatott rá Lekschas is. A társadalomra veszélyesség tudatáról, mint bűnösségi elemről szóló munkájában viszont egyik érvként e bűnösségi elem bevonása ellen éppen azt hozta fel, hogy ha valaki a szándékossághoz megkívánja a társadalomra veszélyesség

^{61a} Vö. Kudrjavcev cikkét a *Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo* 1951. 8. sz. 51. és köv. oldalain.

⁶² Vö. legújabban: B. Sz. Manykovszkij, *A materializmus harca a szubjektív-idealista befolyások ellen a büntetőjogban*, *Právnyj Obzor*, 1956. 449. o. Rechtswissenschaftlicher Informationsdienst, 1957. 13. sz. 371. o. Hasonlóan Kiricsenko, *A tévedés jelentősége a szovjet büntetőjogban*, Moszkva, 1952. 19. o.; Trajnyin, i. m. 126. o., Pionkovszkij, *A büntetőjog általános részének kérdései a bírói és ügyészi szervek gyakorlatában*, Moszkva, 1954. 64. o. és a hivatkozott értekezésben tárgyalt irodalom.

tényleges tudatát, „kénytelen a társadalomra veszélyességet és büntetőjog-ellenességet kizárólag objektív adottságoktól függővé tenni és ezáltal ellentétbe kerül saját dialektikus-materialista felismeréseivel a cselekmény objektív és szubjektív elemeinek egységéről”.⁶³ A tanulmánynak éppen az volt az egyik célja, hogy megkísérlejem kimutatni: a társadalomra veszélyesség fogalmának objektív kategóriaként, objektív jogtárgysértés- vagy veszélyeztetésként történő felfogása nem áll ellentétben a cselekményfogalom és a bűncselekményfogalom szubjektív és objektív mozzanatokból összetevődő dialektikus egységéről vallott felfogással. Ha ennek bizonyítása sikerült, ez a látszólag leküzdhetetlen akadály is elhárult a társadalomra veszélyesség tudatának a szándékos bűnösséghez történő megkívánása-útjából és hozzá lehet látni a szocialista büntetőjogtudomány e fontos vitakérdésének újbóli megvizsgálásához, eldöntéséhez. •

⁶³ Lekschas, *Bewusstsein* 36. o.